

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА**

**Факультет історії, політології та міжнародних відносин
Кафедра політології та державного управління**

**Особливості формування та функціонування інституту
парламентаризму в Республіці Болгарія у XXI ст.**

Кваліфікаційна робота

Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконала:

студентка 2 курсу, 605 групи

Вишневська Владислава

Григорівна

Керівник:

док., політ., наук

Бурдяк Віра Іванівна

До захисту допущено

на засіданні кафедри

протокол № _____ від _____ 2025 р.

Зав. кафедрою _____ проф. Круглашов А.М.

Чернівці – 2025

Заява

Вишневської Владислави Григорівна

Номер студентської книжки:

Я заявляю, що наукова робота:

«Особливості формування та функціонування парламентаризму в Республіці Болгарія у ХХІ столітті»

1) Була підготовлена виключно мною, * і:

А. Не порушує авторські права третіх осіб у відповідність із законом про авторське право.

Б. Повністю або частково була використана в якості основи для отримання диплому про вищу освіту або наукового ступеня мною чи іншою особою.

2) Крім того, я заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи збігається з друкованою.

Даною заявою я підтверджую, що був, (-ла) проінформований, (-а) про права та обов'язки студента,(-ки) Університету, про правила, що стосуються перевірки оригінальності наукових робіт. Тому я заявляю, що я згоден,(-на) на обробку моїх письмових робіт у відповідності з антиплагіатними процедурами Університету, а також на архівування цих робіт в базі даних інтернет системи Turnitin Similarity згідно з антиплагіатними правилами і процедурами Університету.

Я також свідомо того, що у випадку, якщо робота написана мною, за рішенням Комісії університету буде містити факти, які суперечать умовам зазначеним у цій заяві, або, якщо коефіцієнти виходять за межі гранично допустимих норм (згідно **Додатку 2**), робота буде повернута на доопрацювання.

Дата

Підпис

Анотація

У магістерській роботі досліджено особливості формування та функціонування інституту парламентаризму в Республіці Болгарія у XXI столітті. Проаналізовано історичні передумови розвитку парламентської системи, конституційні та правові засади діяльності Народних зборів, а також механізми взаємодії парламенту з виконавчою владою. Виявлено ключові тенденції модернізації парламентаризму, проблеми політичної стабільності та вплив європейської інтеграції на законодавчу діяльність. Робота має прикладне значення для порівняльного вивчення моделей парламентаризму та розвитку демократичних інститутів у країнах Східної Європи.

Ключові слова: парламентаризм, Болгарія, XXI століття, Народні збори, парламентська система, конституційні засади, взаємодія влади, законодавча діяльність, політична стабільність, європейська інтеграція, демократичні інститути, модернізація.

Summary

The master's thesis examines the peculiarities of the formation and functioning of the parliamentary institution in the Republic of Bulgaria in the 21st century. It analyzes historical prerequisites for the development of the parliamentary system, constitutional and legal foundations of the National Assembly, and mechanisms of interaction between the parliament and the executive branch. Key trends in parliamentary modernization, political stability challenges, and the impact of European integration on legislative activity are highlighted. The study is valuable for comparative research on parliamentary models and democratic institutions in Eastern Europe.

Keys words: parliamentarism, Bulgaria, 21st century, National Assembly, parliamentary system, constitutional framework, executive-legislative interaction, legislative activity, political stability, European integration, democratic institutions, modernization

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1	9
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ІСТОРИЧНІ ОСНОВИ	
ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ	9
1.1. Теоретичні засади дослідження сутності та основних рис інституту парламентаризму	9
1.2. Методологічні підходи до вивчення парламентаризму.....	16
1.3. Аналіз джерельної бази дослідження парламентаризму в Болгарії	19
РОЗДІЛ 2	25
ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ НАРОДНИХ ЗБОРІВ	
РЕСПУБЛІКИ БОЛГАРІЯ У ХХІ СТОЛІТТІ.....	25
2.1. Конституційний статус та організаційна структура парламенту	25
2.2. Законодавчий процес і парламентський контроль у сучасній Болгарії	34
2.3. Партійна система, вибори та формування урядових коаліцій	40
РОЗДІЛ 3	48
СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ	
ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ БОЛГАРІЇ	48
3.1. Вплив європейської інтеграції та зовнішніх чинників на парламентську діяльність	48
3.2. Проблеми кризових явищ, фрагментації партійної системи та політичної нестабільності в законодавчому органі Болгарії	61
3.3. Перспективи модернізації парламентаризму Болгарії крізь призму цифрової трансформації та міжнародних зобов'язань	71
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	90
Д О Д А Т К И	98
Додаток А.....	99
Додаток Б	100
Додаток В	101
Додаток Г	110

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. У ХХІ столітті парламентаризм залишається однією з основних інституцій демократичної держави, яка забезпечує баланс між структурами влади, представництво громадян та контроль над виконавчими органами. Болгарія пройшла складний шлях демократичної трансформації від авторитарного соціалістичного режиму до сучасної парламентської республіки, а прийняття Конституції 1991 року започаткувало новий етап у розвитку болгарського парламентаризму, закріпивши принципи поділу влади, багатопартійності та верховенства права.

Сьогодні Народні збори Республіки Болгарія діють у контексті європейської інтеграції, глобалізаційних процесів та політичної фрагментації. Болгарський досвід є прикладом постсоціалістичної демократичної трансформації та адаптації парламентських інститутів до стандартів Європейського Союзу. Дослідження функціонування Народних зборів дозволяє зрозуміти закономірності розвитку парламентаризму в країнах Центрально-Східної Європи, що є важливим для політичної науки та порівняльного правознавства.

Мета дослідження. Проаналізувати процес формування та сучасні особливості функціонування інституту парламентаризму в Республіці Болгарія у ХХІ столітті.

Для досягнення мети дослідження було визначено наступні **завдання**:

- охарактеризувати теоретичні засади та основні риси парламентаризму;
- визначити методологічні підходи до вивчення інституту парламентаризму;
- проаналізувати джерельну базу досліджень парламентаризму в Болгарії;
- дослідити конституційний статус, організаційну структуру та діяльність Народних зборів;

- розглянути законодавчий процес і парламентський контроль у сучасній Болгарії;
- виявити вплив партійної системи, виборів та урядових коаліцій на стабільність парламенту;
- проаналізувати сучасні виклики розвитку парламентаризму в Болгарії, зокрема вплив європейської інтеграції, фрагментацію партійної системи та цифрову трансформацію.

Об'єктом дослідження є інститут парламентаризму.

Предметом дослідження є особливості становлення та функціонування Народних зборів Республіки Болгарія у ХХІ столітті.

Методи дослідження. У дослідженні парламентаризму застосовано комплекс міждисциплінарних методологічних підходів, які поєднують політичну науку, правознавство та соціологію. Діалектичний та системний методи дозволяють виявити закономірності розвитку парламентських інститутів і простежити їх взаємодію з іншими гілками влади. Інституціональний і структурно-функціональний підходи забезпечують аналіз організаційної структури, процедур та ефективності діяльності парламенту, а праксеологічний і порівняльно-правовий методи дозволяють оцінити реальні результати законодавчої діяльності та національні особливості функціонування парламентаризму. Такий методологічний арсенал формує основу для комплексного аналізу джерельної бази та сучасної практики Народних зборів Болгарії.

Огляд літератури. Проблематика парламентаризму ґрунтовно висвітлюється у працях українських і зарубіжних учених. Серед українських авторів варто виокремити дослідження Гошовської В. [22], яка системно аналізує інституційні основи парламентаризму та його роль у демократичному врядуванні, а також праці Прокопець Л. [25], присвячені трансформаційним процесам у політичних системах Центрально-Східної Європи. Важливими для методологічної основи дослідження є також праця

Аліксійчука О. [1], яка акцентує увагу на історичній еволюції парламентських інститутів.

У болгарській науковій традиції значний внесок зробили дослідження, що аналізують сучасний парламентаризм у контексті політичних трансформацій та євроінтеграції. Бурдяк В. [2, 3, 5] досліджує політичні кризи, коаліційні процеси та діяльність уряду Болгарії, висвітлюючи чинники реформування політико-управлінських інститутів. Клим Р. [12] розглядає особливості реформ після вступу до ЄС та їхній вплив на парламентську діяльність. Ілієва С. [10] аналізує конституційні засади законодавчої трансформації, а Забавська Х. [9] підкреслює роль системи стримувань і противаг у демократичному парламентаризмі. Ці праці допомагають зрозуміти специфіку сучасного болгарського парламентаризму та вплив політичних криз на його функціонування.

Структура кваліфікованої роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури. Загальний обсяг становить 87 сторінок друкованого тексту.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ІСТОРИЧНІ ОСНОВИ ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ

1.1. Теоретичні засади дослідження сутності та основних рис інституту парламентаризму

Проблематика парламентаризму є однією з центральних у політичній науці, оскільки вона безпосередньо пов'язана з питаннями легітимності влади, організації політичної системи та гарантування прав людини. У сучасних умовах парламентаризм розглядається не лише як форма організації державної влади, але і як ключовий інститут демократії, що забезпечує баланс між різними гілками влади та надає можливість громадянам брати участь у процесі ухвалення рішень через своїх представників [1, с.74].

Варто розрізняти поняття «парламент» і «парламентаризм». Парламент є виборним колегіальним органом, що ухвалює закони та представляє інтереси громадян [22, с.19]. Натомість парламентаризм – це ширше явище, яке охоплює не лише діяльність парламенту, але й принципи поділу влади, взаємодію різних гілок влади, систему стримувань і противаг, а також демократичну політичну культуру суспільства. Таким чином, наявність парламенту не завжди свідчить про існування парламентаризму: для останнього необхідні реальні механізми представництва, верховенства права та відповідальності влади перед громадянами [22, с.23-24].

Історичні витоки парламентаризму сягають ідей Нового часу, коли мислителі Руссо Ж., Монтеск'є Ш. та інші обґрунтовували необхідність обмеження влади монарха і створення системи поділу влади. У Декларації прав людини і громадянина 1789 року підкреслювалося, що держава без гарантій прав і без поділу влади не може вважатися конституційною. Ці принципи стали основою для формування демократичних політичних систем і отримали подальший розвиток у конституціях США та Франції наприкінці XVIII ст., де парламентаризм набув реального інституційного вираження [50, с.137-138].

У ХХ ст. парламентаризм перетворився на один із найважливіших інститутів демократичної держави. Він виступає у трьох вимірах: як ідея та теоретична концепція, що базується на принципах народного суверенітету та верховенства права; як реальний політико-правовий інститут, закріплений у конституції та законодавстві; як форма взаємодії влади і суспільства, у якій парламент стає виразником громадських інтересів і водночас інструментом контролю над виконавчою владою [15, с.358-359].

Сутність парламентаризму полягає в тому, що він забезпечує правове врегулювання суспільних відносин через діяльність представницького органу – парламенту, наділеного законодавчими і контрольними повноваженнями. Це не лише технічний механізм ухвалення законів, а й спосіб легітимації влади, оскільки саме парламент від імені народу визначає основні напрями політики держави. Парламентська діяльність також є індикатором рівня демократизації суспільства: чим ширше представництво інтересів у парламенті, тим більше можливостей для реалізації політичного плюралізму та забезпечення балансу влади [22, с.359-360].

Не менш важливою ознакою є системність діяльності парламенту. Будь-які політичні відносини потребують повторюваності та регулярності, а інституційна діяльність парламенту забезпечує сталість у політичному процесі. Це сприяє стабільності політичної системи та формуванню правової держави. Як зазначають дослідники, ступінь інституціоналізації парламенту прямо впливає на ефективність функціонування держави: чим вищий рівень інституційного розвитку, тим ефективніше парламент виконує свої завдання [22, с.63].

Зміст діяльності парламенту найповніше розкривається через його риси та принципи, які відображають специфіку цього органу як вищого представницького інституту держави. На рисунку 1.1 розглянуто основні традиційні принципи парламентаризму та інші ознаки, що забезпечують ефективне функціонування парламенту.

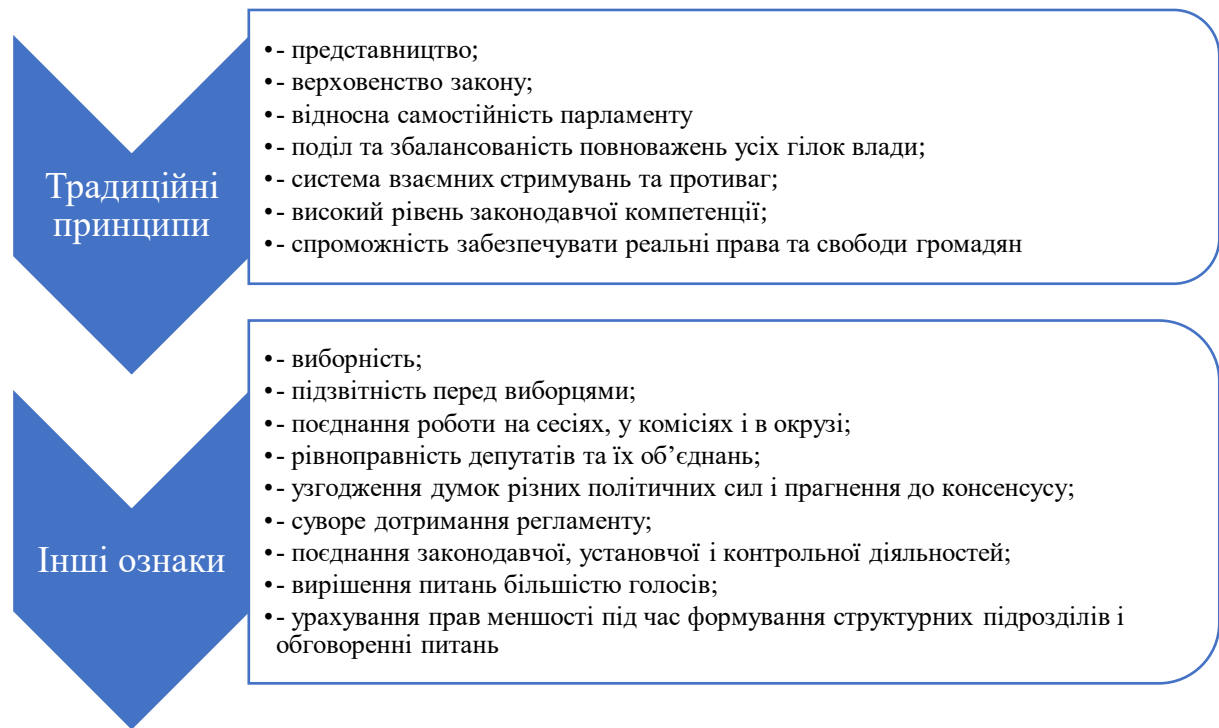

Рис. 1.1. Основні риси та принципи парламенту

Джерело: створено автором на основі [19, с. 14].

Однією з ключових засад парламентаризму є принцип стримувань і противаг, покликаний не допустити надмірної концентрації влади в руках одного органу. Як зазначав Каррі Д., аналізуючи Конституцію США, саме система стримувань і противаг забезпечує захист суспільства від узурпації влади, оскільки кожна гілка державної влади отримує механізми впливу та контролю за іншими [45, с. 385-386].

У європейській традиції цей принцип набуває дещо іншого змісту, де у парламентарних республіках система стримувань і противаг базується на гнучкому поділі влади. Як підкреслює український дослідник Шляхтун П. П., тісна взаємодія парламенту та уряду зумовлює специфіку цього механізму: уряд формується парламентом і несе перед ним політичну відповідальність, тоді як парламентська більшість, на яку він спирається, забезпечує вплив виконавчої влади на законодавчу. Водночас опозиція виступає важливим елементом балансу, а судова влада зберігає незалежність і підпорядковується лише Конституції та законам [6, с. 219].

На думку В. Медведчука, лише за умов чіткого розмежування повноважень та взаємного контролю можна гарантувати реальний захист прав і свобод людини, оскільки саме баланс влади є запорукою демократичного розвитку. У цьому сенсі парламентаризм виступає не лише політико-правовим механізмом, а й важливим інструментом захисту громадян від свавілля виконавчої влади [25, с. 13].

Конституційна практика сучасних держав підтверджує важливість цього принципу. У більшості демократичних країн законодавча влада здійснюється парламентом, виконавча – урядом, а судова – незалежними судами. Водночас у кожній країні існують певні механізми взаємодії між ними. Наприклад, у США президент може накласти вето на ухвалений Конгресом закон, однак парламент має право подолати це вето кваліфікованою більшістю голосів. Судова влада, у свою чергу, може визнати закон неконституційним і таким, що втратив юридичну силу [9, с.28-29].

Важливою рисою парламентаризму є також його інституційна гнучкість. Попри універсальний принцип трьох гілок влади, на практиці в деяких державах утворюються додаткові владні інститути. Окремі науковці виділяють «четверту владу» – засоби масової інформації. ЗМІ, хоча й не належать до органів державної влади, часто виконують функції контролю, формування громадської думки і створення політичного іміджу влади та виступають своєрідним посередником між суспільством і державою, що особливо важливо для парламентарних демократій [22, с.31-32].

Не менш вагомим аспектом дослідження парламентаризму є його організаційна форма. Парламенти світу поділяються на однопалатні та двопалатні [11, с.20]. Однопалатні парламенти функціонують, зокрема, у Болгарії, Греції, Швеції, Данії, Фінляндії, Латвії та Литві. Двопалатні системи характерні для Німеччини, Італії, Франції, Великої Британії, Польщі та інших країн. Вважається, що однопалатна модель парламенту, завдяки здатності забезпечувати оперативність законодавчого процесу, демонструє вищу

ефективність та зберігає принцип неподільності верховної влади народу. У різних державах законодавчі органи мають власні національні назви, що відображають історичні та конституційні особливості політичної системи (табл. 1.1) [31, с.56-57].

Таблиця 1.1

Назви парламентів у різних країнах та кількість держав, які їх використовують

№ з/п	Назва парламенту (кількість країн)	Країни (приклад)
1	Верховна (національна) Рада (14)	Словаччина, Україна
2	Державні збори (4)	Естонія, Угорщина
3	Конгрес (16)	Аргентина, США, країни Латинської Америки
4	Народна (Національна) асамблея (37)	Болгарія, Єгипет
5	Палата депутатів (представників) (11)	Мальта, Марокко
6	Парламент (40)	Великобританія, Канада, Румунія
7	Сенат	Маршаллові Острови
8	Федеральні збори	Швейцарія, Коморські Острови
9	Альтинг	Ісландія
10	Генеральні кортеси	Іспанія
11	Генеральні штати	Нідерланди
12	Едускунта	Фінляндія
13	Кнесет	Ізраїль
14	Конституційні збори	Камбоджа
15	Ландтаг	Ліхтенштейн
16	Національна законодавча рада	Демократична Республіка Конго
17	Рада представників	Ефіопія
18	Риксдаг	Швеція
19	Сабор	Хорватія
20	Сейм	Латвія, Литва
21	Скупщина	Словенія
22	Союзна скупщина	Югославія
23	Стортинг	Норвегія
24	Федеральна легіслатура	Пакистан
25	Фолькетинг	Данія

Джерело: створено автором на основі [31, с. 57].

Існування двох палат зазвичай обґрунтовується необхідністю балансувати інтереси різних соціальних груп або територій. Наприклад, у федеративних державах верхня палата представляє інтереси суб'єктів федерації (як у США чи Німеччині), тоді як нижня обирається безпосередньо народом. Теоретично принцип двопалатності тісно пов'язаний із концепцією поділу влади, оскільки він передбачає взаємний контроль і баланс не лише

між органами влади, але й всередині законодавчої. Зауважимо, що в однопалатних системах існує ризик надмірної концентрації влади у руках одного органу, що може призводити до зловживань чи ігнорування інтересів меншин. Водночас двопалатність інколи уповільнює процес ухвалення рішень, однак забезпечує ширше представництво інтересів та підвищує стабільність політичної системи [22, с. 41-42].

До фундаментальних характеристик парламентаризму належить його представницький характер. Парламент виступає виразником волі народу, адже депутати обираються громадянами і мають представляти їхні інтереси у сфері державного управління. Це закріплює зв'язок між владою та суспільством, роблячи діяльність державних інститутів легітимною. Вибори, що є основою формування парламенту, створюють механізм народного контролю над владою, адже громадяни отримують можливість регулярно переобирати своїх представників або відмовляти у підтримці тим, хто не виправдав їхніх очікувань [19, с. 42](див.: додаток А).

Не менш важливою характеристикою парламентаризму є виборність як основний спосіб легітимації парламенту. На відміну від органів виконавчої влади, що формуються непрямыми процедурами, парламент отримує мандат безпосередньо від громадян, що забезпечує його особливе місце у системі влади. Саме виборність і підзвітність народних представників розглядаються в науковій традиції як ключові умови підтримання балансу у суспільстві. Ще Ш. Монтеск'є підкреслював необхідність представницької форми правління у великих державах, а Дж. С. Мілль пов'язував ефективність цього механізму з рівнем політичної культури народу. Таким чином, інститут парламентського представництва розглядається як вища форма народовладдя та фундаментальний елемент демократичного розвитку [25, с.25].

Ще однією ознакою є колегіальність парламенту. На відміну від виконавчої влади, де рішення часто ухвалює обмежене коло осіб, парламент діє як колективний орган, що формує загальну волю шляхом дискусій і голосування. Це означає, що рішення не можуть бути результатом волі однієї

особи, вони завжди відображають узгоджений вибір більшості представників суспільства. Такий підхід підвищує стабільність політичної системи та зменшує ризик авторитарних тенденцій [11, с.38].

Важливою ознакою парламентаризму є і контрольна функція. Парламент не обмежується законотворчістю, а й здійснює нагляд за діяльністю виконавчої влади. У парламентських республіках уряд безпосередньо підзвітний парламенту і може бути відправлений у відставку через вотум недовіри. Така форма контролю робить парламент центральним органом політичної системи, що не лише визначає правила гри, але й стежить за їх виконанням. У президентських республіках парламент має інші важелі впливу – зокрема, ухвалення бюджету, проведення розслідувань, процедуру імпічменту [19, с.10].

Ще однією визначальною рисою є системність і повторюваність діяльності. Парламентаризм передбачає сталі процедури ухвалення рішень, які з часом стають частиною політичної культури. Ефективність політичної системи залежить від рівня інституціалізації парламенту: чим вищий ступінь упорядкованості його діяльності, тим більш передбачуваним і стабільним є весь політичний процес [22, с.353].

Серед рис парламентаризму також варто виділити його зв'язок із принципом народного суверенітету. Парламент є тим інститутом, який безпосередньо втілює волю народу у державному управлінні. Як підкреслює Декларація прав людини і громадянина 1789 року, жодна влада не може походити від джерела, відмінного від нації [25, с.10]. Це положення має універсальний характер і досі залишається основоположним для будь-якої демократичної системи.

У сучасному світі парламентаризм виконує ще одну важливу функцію забезпечення стійкості демократичного ладу в умовах глобальних викликів. Суспільства XXI століття стикаються з проблемами політичної фрагментації, швидких технологічних змін, інформаційних загроз і зростаючої ролі міжнародних організацій. У цих умовах саме парламент, як інститут, здатний

поєднувати інтереси різних соціальних груп і регіонів, виступає гарантом стабільності та легітимності політичної системи.

Таким чином, парламентаризм у широкому розумінні є не лише організаційним принципом влади, а й фундаментом демократичної державності. Він формує правові й політичні умови для реалізації народного суверенітету, захисту прав і свобод людини, розвитку громадянського суспільства та забезпечення ефективного управління. Розуміння його сутності та основних рис є необхідною передумовою для аналізу моделей парламентських систем у світовій практиці та вивчення історичного становлення парламентаризму в окремих країнах, зокрема в Республіці Болгарія.

1.2. Методологічні підходи до вивчення парламентаризму

Базовим методологічним підходом до вивчення парламентаризму та діяльності парламентів вважається діалектичний метод, що дає змогу аналізувати суспільні явища крізь призму їхніх суперечностей. Такий підхід дозволяє встановити причинно-наслідкові зв'язки, виявити процеси диференціації та інтеграції, а також показати постійне протиріччя між сутністю і формою, змістом і зовнішнім проявом. Використання діалектики робить можливим розкриття закономірностей та тенденцій розвитку парламентаризму, визначення основних факторів його еволюції та з'ясування значення парламентських інститутів у формуванні демократичних державно-правових систем.

Особливість методології дослідження парламентаризму полягає у її міждисциплінарному характері, оскільки предметне поле перебуває на межі політичної науки, правознавства, соціології та науки державного управління. Такий підхід забезпечує комплексне розуміння багатогранної природи парламентаризму як суспільно-політичного явища [19, с.28].

Системний підхід дозволяє розглядати парламентаризм як складний інститут, який взаємодіє з іншими елементами політичної системи. У межах цього підходу парламент постає не ізольованим органом, а частиною цілісного механізму влади, де всі гілки пов'язані відносинами взаємозалежності та взаємного контролю. Системний аналіз дозволяє пояснити, як парламент впливає на інші інститути (уряд, суди, президентську владу), і водночас як сам зазнає впливу з боку політичних партій, громадянського суспільства чи міжнародних організацій [31, с.12-13].

Важливе значення має також інституціональний підхід, який зосереджується на парламенті як на правовому та політичному інституті. Цей підхід передбачає дослідження структури парламенту, його функцій, процедур, компетенцій і правового статусу. Вивчення парламентаризму в рамках інституціоналізму дозволяє виявити закономірності його розвитку, оцінити стабільність парламентських процедур та ефективність їх впливу на демократичний процес. У цьому контексті парламент постає не лише як формальний орган влади, а як інституція, що має історичну тяглість і відображає традиції певного суспільства [28, с.40].

У дослідженні використано історичний метод, який дав змогу простежити еволюцію парламентаризму від перших станово-представницьких органів у середньовічній Європі до сучасних парламентських систем XXI століття. Такий підхід дозволяє виявити динаміку розвитку представницьких інститутів у різні історичні періоди, показати вплив суспільно-політичних умов на їхнє становлення та зрозуміти, як минулі етапи трансформацій формували сучасні моделі парламентаризму [32, с.8].

Одним із ключових напрямів методології сучасної політології та правознавства є структурно-функціональний підхід. Він дозволяє досліджувати парламент як складну систему, у якій кожен елемент має власну функцію та водночас взаємодіє з іншими елементами політичного механізму. У межах цього підходу парламент розглядається не лише як

формальна структура, але і як інструмент реалізації певних соціальних функцій – представницької, законодавчої, контрольної, інтеграційної. Завдяки цьому методу можна оцінити не тільки юридичні повноваження парламенту, а й фактичну ефективність його діяльності у забезпеченні стабільності політичної системи та дотриманні демократичних процедур.

Застосування структурно-функціонального аналізу дає можливість простежити, як парламент виконує свої ключові завдання у взаємодії з іншими гілками влади. Наприклад, законодавча функція парламенту набуває сенсу лише за умови її реалізації через процедури прийняття актів, їх виконання виконавчою владою та контроль судової системи за конституційністю законів. У такий спосіб стає очевидним, що ефективність парламентаризму визначається не лише формальними нормами, але й реальною функціональною взаємодією органів влади [16, с.24].

Важливим інструментом є також праксеологічний підхід, орієнтований на вивчення практичної ефективності парламентської діяльності. Він акцентує увагу на результативності законодавчого процесу, якості регламентних процедур, ефективності контрольних механізмів. Такий підхід дає змогу оцінювати парламент не лише як формальну інституцію, а як дієвий орган, здатний забезпечувати баланс влади та реалізацію демократичних цінностей [26, с. 159-160].

Важливим інструментом аналізу інституту парламентаризму є порівняльно-правовий метод, який дає змогу виявити як універсальні закономірності розвитку цього явища, так і національні особливості його функціонування. У межах цього підходу досліджуються конституційні норми, що регламентують статус парламентів у різних країнах, їхні компетенції, внутрішня структура, а також взаємодія з іншими гілками влади. Застосування порівняльно-правового методу дозволяє не лише систематизувати різні моделі парламентаризму, а й оцінити ефективність тих чи інших правових рішень. Наприклад, аналізуючи інститут вотуму недовіри, можна простежити відмінності між Німеччиною, де діє конструктивний

вотум недовіри, та Італією, де парламент має можливість відправити уряд у відставку без одночасного обрання нового прем'єр-міністра [29, с.138].

Отже, методологічні підходи становлять не лише інструментарій дослідження, але й основу для розуміння місця парламентаризму в політичній системі сучасної держави. Вони формують підґрунтя для подальшого аналізу джерельної бази та практики функціонування парламенту Болгарії, що й стане предметом наступного підрозділу.

1.3. Аналіз джерельної бази дослідження парламентаризму в Болгарії

Вивчення інституту парламентаризму в Болгарії у XXI столітті неможливе без ґрунтового аналізу джерельної бази, яка охоплює широкий спектр праць із політології, історії, права та соціології. Парламентаризм як політико-правовий феномен має багатогранний характер, тому джерела, що використовуються для його дослідження, відзначаються значною різноманітністю як за змістом, так і за підходами до трактування.

Найбільш репрезентативну групу становлять загальнотеоретичні роботи, у яких розкриваються фундаментальні проблеми теорії парламентаризму, демократії та політичних інститутів. Такі дослідження створюють теоретичне підґрунтя для аналізу конкретних національних моделей, у тому числі болгарської. Значний інтерес становлять напрацювання, у яких парламентаризм розглядається як ключовий елемент сучасної демократичної системи та водночас як результат історичного розвитку державності.

Серед таких джерел особливе місце займають праці під редакцією Гошовської В. А., зокрема підручники «Основи вітчизняного парламентаризму» [19]. та «Парламентаризм» [22], у яких системно аналізується становлення та розвиток парламентаризму, роль парламенту як ключового представницького та законодавчого органу, механізми

формування депутатського корпусу, принципи поділу влади та організаційно-правові засади функціонування парламентських інститутів. Особлива увага приділяється питанням політичної культури, взаємодії з громадянським суспільством, розвитку політичних партій та виборчих систем, а також впливу соціальних, політичних і глобальних факторів на діяльність парламентарних структур. Підручники поєднують теоретичний аналіз із практичними завданнями та методичними рекомендаціями, що дозволяє глибше розуміти функціонування парламенту як інституту демократії та сприяє формуванню компетентностей фахівців у сфері публічного управління та парламентської діяльності.

Дослідження Ірклієнка А. І. [11] висвітлює проблематику парламентських систем через призму двопалатної організації влади, демонструючи функціональні та конституційні аспекти бікамералізму в різних країнах. Хоча Болгарія є однопалатною державою, аналіз двопалатних моделей дозволяє виокремити загальні принципи парламентаризму, такі як народне представництво, поділ влади, система стримувань і противаг, а також контрольні функції парламенту. Ірклієнко А. І. підкреслює, що незалежно від кількості палат, ефективний парламент потребує чіткого правового статусу, механізмів забезпечення конституційних прав громадян та здатності здійснювати законодавчі, контрольні й представницькі функції. Теоретичні підходи до бікамералізму дозволяють краще зрозуміти принципи організації парламентської діяльності, актуальні й для однопалатних систем. На основі порівняльного аналізу автор формує уявлення про ключові тенденції конституційної демократії, роль парламентаризму у стабілізації політичного процесу та забезпеченні ефективного представництва інтересів суспільства. Для дослідження болгарського парламентаризму ці висновки дають змогу окреслити універсальні механізми функціонування та контролю, що забезпечують легітимність та стабільність законодавчої влади.

Друга важлива група джерел – це праці болгарських науковців, які присвятили свої дослідження безпосередньо становленню та розвитку Белчев

Д. [36] аналізує вплив умовності ЄС до і після приєднання Болгарії на розвиток політичних і економічних реформ у країні. Автор висвітлює, що період до вступу до ЄС був критичним для імплементації необхідних законодавчих та інституційних змін, відповідно до політичних та економічних критеріїв Копенгагену, а період після приєднання сприяв удосконаленню системи боротьби з корупцією, реформуванню судової влади та підвищенню ефективності державної адміністрації. Аналіз показує, що вплив постприєднавчої умовності був менш помітним, проте дав змогу запровадити важливі зміни у сфері судової реформи, хоча забезпечення ефективного виконання антикорупційних заходів залишалося проблематичним.

Захарієва Й. та Гурова Е. [58] досліджують процес впровадження електронного голосування в Болгарії. Автори підкреслюють, що стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій останніх десятиліть радикально змінив економічні та соціальні процеси, відкрив нові можливості для демократичної участі громадян і поставив перед державними інститутами завдання швидкої адаптації до інформаційної ери. У роботі детально аналізуються правові, організаційні та технічні аспекти запровадження електронного голосування, а також досвід інших країн, що дозволяє оцінити його потенціал для підвищення прозорості та ефективності парламентських процедур.

Важливим джерелом є також праця болгарського дослідника Канєва Д. [47], у якій аналізується роль парламенту в процесі демократичної трансформації після 1989 року. Автор підкреслює, що Народні збори стали ключовим майданчиком для розробки та прийняття правил «гри демократії», взявши на себе основний тягар формування нової політичної системи та легітимації демократичного режиму. Дослідження Канєва дає змогу оцінити інституційну еволюцію парламенту Болгарії як рушія демократичних змін.

Окремий інтерес становить питання відображення проблематики болгарського парламентаризму у вітчизняній науковій літературі. На відміну

від болгарських чи західних досліджень, в Україні ця тема ще не набула системного вивчення(див.: Додаток Г). Парламентаризм Болгарії згадується переважно у працях, присвячених загальним проблемам демократизації постсоціалістичних держав, політичним режимам та європейській інтеграції Центрально-Східної Європи. Такий стан справ зумовлює потребу у поглибленому дослідженні саме болгарської специфіки, адже вітчизняна наука переважно обмежується компаративним аналізом без докладного вивчення болгарської практики.

Садовська О. М. та Левенець А. В. [27] у своїй статті досліджують повноваження та роль Конституційного Суду Республіки Болгарія, визначаючи його місце у системі поділу влади. Автори підкреслюють, що цей орган виступає ключовою інституцією конституційного контролю, яка забезпечує верховенство Конституції та впливає на формування державної політики. Такий аналіз дозволяє глибше зрозуміти взаємодію парламенту та судової гілки влади в рамках болгарської однопалатної моделі парламентаризму, висвітлюючи, яким чином правові механізми підтримують баланс влади та законність парламентських рішень.

Бурдяк В. В. та Федорчак Т. М. [5] у своїй роботі досліджують вплив результатів парламентських виборів на формування політичних інститутів у Болгарії та подолання тривалої політичної нестабільності. Автори аналізують різні варіанти коаліційної взаємодії політичних сил у Народних зборах і відзначають, що відсутність стратегічного бачення та експертного підходу у прийнятті рішень може гальмувати ефективне функціонування парламенту та розвиток державних інститутів. Висновки дослідження сприяють кращому розумінню внутрішньополітичних механізмів болгарського парламентаризму та факторів, що впливають на його стабільність і ефективність.

Варто підкреслити, що важливим джерелом для дослідження парламентаризму в Болгарії виступають також офіційні документи та нормативно-правові акти. Передусім йдеться про Конституцію Республіки Болгарія 1991 року [13], яка закріпила парламентську форму правління, а

також про регламент Народних зборів, що деталізує внутрішню організацію роботи парламенту. До цього корпусу джерел належать також закони про політичні партії, вибори, медіа та інші нормативні акти, які безпосередньо впливають на функціонування парламентської системи. Використання цих документів у дослідженнях дозволяє поєднувати теоретичний і практичний рівні аналізу.

Джерельна база дослідження парламентаризму в Болгарії є багатовимірною. Вона включає як класичні наукові праці болгарських і зарубіжних авторів, так і офіційні документи, аналітику міжнародних організацій та матеріали перехідного періоду. Однак у вітчизняній науці ця проблематика ще недостатньо опрацьована, що відкриває широкі можливості для подальших досліджень, спрямованих на глибший аналіз болгарської специфіки у контексті загальноєвропейських тенденцій.

З огляду на широкий спектр використаних матеріалів доцільно здійснити їхню класифікацію. По-перше, джерела можна поділити на нормативно-правові акти, які визначають правові засади функціонування парламенту; наукові праці (монографії, статті, дисертації), що аналізують історію та сучасний стан парламентаризму; дослідження міжнародних організацій, які оцінюють ефективність болгарських демократичних інститутів; а також публіцистику та документи перехідного періоду, які відображають суспільні настрої та практичні аспекти становлення демократії.

По-друге, за змістовим спрямуванням джерела можна згрупувати у три основні блоки: теоретичні, що формують методологічну основу дослідження парламентаризму як політико-правового інституту (загальнонаукові та політологічні концепції); історико-прикладні, які описують розвиток болгарського парламентаризму у конкретні історичні періоди; порівняльні, що дозволяють співвідносити болгарську парламентську модель з іншими країнами Центрально-Східної Європи та ЄС.

Особливо цінним джерелом для аналізу болгарського парламентаризму є дисертаційне дослідження Прокопєць Л. С. [25], у якому розкрито

політичний розвиток інституту парламентаризму в Республіці Болгарія у трансформаційний період. У роботі обґрунтовано комплексний підхід до вивчення болгарської моделі, поєднано інституційний, структурно-функціональний, процедурний та процесуальний методи, а також системний, порівняльний та ретроспективний аналіз. Дисертація висвітлює функціонування Народних зборів, взаємодію законодавчої, виконавчої та судової влади, механізми парламентського контролю, роль парламентської більшості та опозиції, а також вплив парламентаризму на розвиток громадянського суспільства. Наукова новизна дослідження полягає у розробці концепції діяльності парламентаризму як політичного інституту, класифікації сучасного парламентаризму за трьома аспектами та визначенні його взаємозв'язку з принципом поділу влади. Практичне значення роботи підтверджується можливістю використання отриманих результатів для навчального процесу, законотворчої діяльності та порівняльних досліджень країн Центрально-Східної Європи.

ажливе місце у сучасній джерельній базі посідають також дослідження цифрової трансформації Болгарії, що мають безпосередній вплив на модернізацію інститутів влади, включно з парламентом. У праці Шишманова К. [49] аналізуються особливості цифрової трансформації, її виклики та перспективи впровадження електронних інструментів у державному управлінні. Автор підкреслює, що активне використання інформаційно-комунікаційних технологій відкриває нові можливості для підвищення прозорості та ефективності парламентських процедур. Такі напрацювання дозволяють оцінити перспективи розвитку парламентаризму в контексті міжнародних зобов'язань та переходу Болгарії до цифрової ери.

Таким чином, проведений аналіз джерельної бази створює надійне підґрунтя для подальшого дослідження особливостей функціонування Народних зборів Республіки Болгарія у XXI столітті, що буде предметом розгляду у наступному розділі.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ НАРОДНИХ ЗБОРІВ РЕСПУБЛІКИ БОЛГАРІЯ У ХХІ СТОЛІТТІ

2.1. Конституційний статус та організаційна структура парламенту

Парламент у будь-якій демократичній державі виступає центральною інституцією, що втілює принцип народного суверенітету та забезпечує функціонування представницької демократії [22, с. 69]. У Республіці Болгарія роль парламенту виконують Народні збори (болг. Народно събрание) – однопалатний законодавчий орган, який має унікальні особливості у порівнянні з іншими країнами Східної Європи. Його конституційний статус і внутрішня організація визначаються Конституцією від 12 липня 1991 року, що закріпила перехід Болгарії до демократичної форми правління та створила підґрунтя для сучасного парламентаризму [10, с. 223].

Відповідно до статті 62 Конституції Болгарії, Народні збори є вищим представницьким органом і єдиним органом, що здійснює законодавчу владу в державі [13]. Це означає, що жоден інший орган не має повноважень ухвалювати закони загального характеру. Президент, уряд чи суди не можуть перебрати на себе законодавчу функцію, що чітко розмежовує компетенції гілок влади та підкреслює провідну роль парламенту.

Болгарський парламент поєднує класичні законодавчі функції з контрольними, фінансовими та міжнародними повноваженнями. Це дає змогу визначати його як головний інститут демократичної системи держави, від якого залежить стабільність політичного процесу. Систематизація таких функцій у законодавстві дає можливість окреслити як традиційні, так і специфічні риси болгарського парламентаризму.

Конституція визначає ключові функції Народних зборів, які зображені в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Ключові функції Народних зборів та їх нормативне підґрунтя

Ключова функція Народних зборів	Відповідна стаття Конституції Болгарії	Коментар / цитата
Прийняття, зміна та скасування законів	ст. 84, абз. 1; ст. 86 (1–2)	«Народне зібрання приймає, змінює, доповнює і скасовує закони»; закони обов’язкові для всіх органів і громадян
Ухвалення державного бюджету та контроль за його виконанням	ст. 84, абз. 2; ст. 91 (1–2)	«Приймає державний бюджет та звіт про його виконання»; контроль здійснює Рахункова палата
Визначення податків і зборів	ст. 84, абз. 3	«Встановлює податки та визначає розмір державних податків»
Ратифікація та денонсація міжнародних договорів	ст. 85 (1–3)	Перелічуються договори політичного, фінансового та правового характеру, які ратифікуються або денонсуються
Проголошення воєнного чи надзвичайного стану	ст. 84, абз. 12	«Проголошує воєнний або інший надзвичайний стан на території країни або її частині»
Здійснення парламентського контролю за діяльністю Ради Міністрів	ст. 62, абз. 1; ст. 79, абз. 2; ст. 90 (1–2)	«Народне зібрання здійснює парламентський контроль», комісії контролюють від імені зібрання, депутати мають право ставити питання міністрам

Джерело: створено автором на основі [14].

Відповідно до статті 63, Народне зібрання складається з 240 народних представників, які обираються строком на чотири роки шляхом загального, рівного, прямого та таємного голосування. Стаття 64 Конституції уточнює порядок скликання парламенту та можливість продовження його повноважень у випадку надзвичайних обставин.

Виборчий процес здійснюється на основі пропорційної системи в багатомандатних округах, що передбачено виборчим законодавством, тоді як Конституція у статті 66 гарантує право оскарження результатів виборів. Стаття 65 визначає вимоги до кандидатів у депутати: обрання можливе для громадян Болгарії, які досягли 21 року та не мають подвійного громадянства чи іншого громадянсько-правового зв’язку з іншою державою.

Депутатський мандат є несумісним з іншими державними посадами, що чітко закріплено у статті 68. Для забезпечення незалежності народних представників у статтях 69 і 70 встановлено подвійний імунітет: функціональний – за висловлювання і голосування у парламенті, а також

процесуальний – від кримінального переслідування без попереднього дозволу Народних зборів [13].

Конституція Болгарії закріплює чіткі правила формування та функціонування парламенту, що поєднують класичні елементи представницької демократії з особливостями болгарської політичної системи.

Внутрішня організація болгарського парламенту побудована на принципах колегіальності та політичного представництва. Голова Народних зборів у своїй діяльності керується положеннями статей 77 і 78 Конституції Республіки Болгарія. Його основні функції полягають у розподілі законопроектів та інших документів між парламентськими комісіями відповідно до їхньої спеціалізації, затвердженні змісту ухвалених актів, організації роботи комісій та народних представників, а також у забезпеченні дотримання правил внутрішнього розпорядку. Крім того, голова відповідає за формування бюджету парламенту, засвідчує стенограми засідань, призначає та звільняє службовців апарату, визначає розміщення депутатів у пленарній залі та контролює діяльність служби охорони. До його компетенції також належить призначення квесторів і виконання інших завдань, передбачених Конституцією, законами і Правилами організації та діяльності Народних зборів [25, с. 68-69].

Допоміжним органом управління є Рада головуючих, до складу якої входять заступники голови парламенту та керівники депутатських груп. Вона координує підготовку законодавчої програми та порядку денного, сприяє узгодженню позицій між політичними силами, а також інформує про стан виконання ухвалених програм і роботу парламентських комісій. Засідання Ради скликає голова Народних зборів за власною ініціативою або на вимогу третини її членів.

Секретарі парламенту виконують організаційні функції: контролюють присутність депутатів на засіданнях, допомагають перевіряти кворум, ведуть протоколи, підраховують голоси під час відкритого чи таємного голосування та здійснюють інші доручення голови [13].

Депутати можуть об'єднуватися у парламентські групи за партійною чи політичною приналежністю. Для їх створення необхідно щонайменше 10 членів. Реєстрацію групи та її керівництва оголошує голова парламенту, а відповідні дані заносяться до офіційного реєстру. У випадку зменшення кількості учасників нижче встановленого мінімуму група припиняє існування. Важливо, що назва групи не може дублювати вже зареєстровану політичну організацію, а кожен депутат може належати лише до однієї групи. У Правилах організації та діяльності Народних зборів особливо наголошується на забороні створення об'єднань, які переслідують приватні чи корпоративні інтереси.

Для забезпечення парламентської роботи Народні збори формують постійні та тимчасові комісії. Їхня діяльність охоплює ключові сфери державної політики, від економіки та фінансів до освіти, охорони здоров'я, прав людини, культури, енергетики та європейської інтеграції. Саме через комісії парламент реалізує більшість своїх законодавчих і контрольних функцій [25, с. 68-69; 19].

Організаційна структура Народних зборів має ієрархічно впорядкований характер, де ключові управлінські функції зосереджені у Голови парламенту та Ради головуючих, а також реалізуються через секретарів, парламентські групи та постійні комісії. Схему цієї структури наведено на рисунку 2.1.

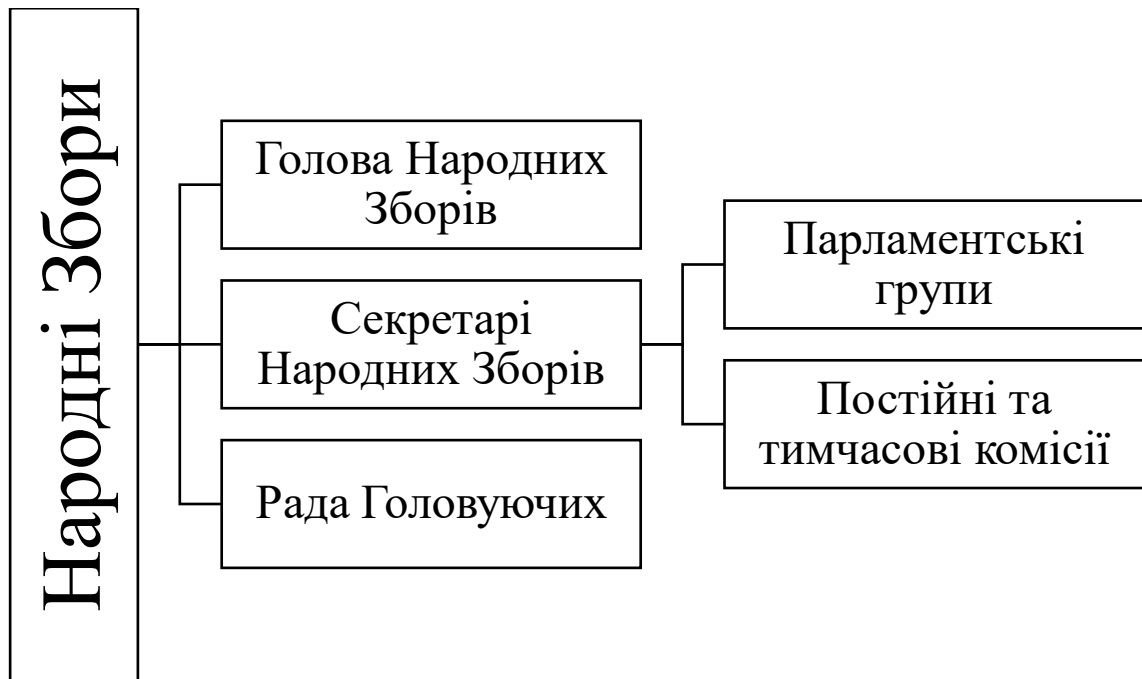

Рис. 2.1 – Організаційна структура Народних зборів Республіки Болгарія
Джерело: створено автором на основі [25, с. 68-69; 19].

У взаємовідносинах із Президентом парламент також відіграє провідну роль. Голова держави обирається всенародно, проте його функції обмежені переважно представницькими та арбітражними повноваженнями. Президент може накладати відкладальне вето на ухвалені закони, але Народні збори мають право його подолати простою більшістю голосів (ст. 98-100) [13]. Таким чином, баланс між двома інститутами будується на пріоритеті парламенту як головного носія законодавчої влади.

Судова влада, у свою чергу, зберігає незалежність, проте її діяльність значною мірою визначається законами, ухваленими парламентом. Народні збори відіграють важливу роль у формуванні судової системи, оскільки призначають частину складу Вищої судової ради, що є ключовим органом управління сферою правосуддя, а також беруть участь у доборі суддів Конституційного суду. Це забезпечує парламенту вплив на кадрову політику в системі правосуддя, водночас обумовлюючи необхідність суворого дотримання принципу незалежності суддів. Як зазначається в сучасних дослідженнях, Конституційний суд Болгарії займає особливе місце у правовій системі, оскільки він не входить до традиційної тріади влади, а

функціонує як спеціалізований орган конституційного контролю, покликаний гарантувати верховенство Конституції та захист демократичного ладу держави. Аналіз практики та теоретичних підходів болгарських і зарубіжних учених свідчить, що діяльність цього інституту не лише визначає баланс між парламентом і судовою гілкою влади, а й має політичне значення, адже рішення Конституційного суду впливають на формування державної політики та правових орієнтирів. Таким чином, взаємодія Народних зборів і Конституційного суду поєднує елементи правового регулювання та політичного впливу, що робить особливо актуальним питання незалежності та професійності суддівського корпусу [27, с. 14-16].

Рада Міністрів у Болгарії формується за мандатом Народних зборів, що відповідає класичній моделі парламентської республіки. Після виборів Президент доручає найбільшій парламентській фракції або коаліції сформувати уряд. Кандидат на посаду прем'єр-міністра представляє програму і склад кабінету, який затверджується парламентом більшістю голосів. Якщо ця спроба виявляється невдалою, право формування уряду переходить до наступної за чисельністю політичної сили. У випадку трьох невдалих спроб Президент має право призначити службовий (тимчасовий) уряд і розпустити парламент (ст. 99) [14].

Ця процедура наочно демонструє провідну роль Народних зборів у конституційній архітектурі Болгарії. Водночас часті політичні кризи останніх років, що супроводжувалися достроковими виборами, показують і слабкі сторони цієї моделі: за відсутності стабільної парламентської більшості уряд виявляється вразливим до вотумів недовіри й не може проводити послідовну політику [5, с. 117].

У процесі діяльності уряд регулярно звітує перед парламентом. Це відбувається як через щорічний звіт прем'єр-міністра та міністрів, так і через інтерпеляції та депутатські запити. Таким чином, парламентська підзвітність уряду в Болгарії є однією з найбільш розвинених у регіоні, хоча її

ефективність залежить від рівня політичної культури та балансу між владними інститутами.

Початок ХХІ століття став періодом інституційних змін у роботі Народних зборів, пов'язаних насамперед із європейською інтеграцією Болгарії. Зокрема, у 2003 році було створено Комісію з європейських справ, яка отримала повноваження здійснювати моніторинг відповідності національного законодавства *acquis communautaire*. Після вступу до ЄС у 2007 році ця комісія трансформувалася у ключовий інструмент контролю за виконанням європейських зобов'язань [36, с. 20].

Крім того, у 2010-х роках відбулася модернізація процедур роботи парламенту. Впровадження електронної системи голосування, онлайн-трансляцій засідань і відкритого доступу до текстів законопроектів стало важливим кроком у напрямку підвищення прозорості діяльності Народних зборів. Проте, на думку болгарських дослідників, цифровізація не завжди супроводжувалася підвищенням якості політичного діалогу, оскільки політичні партії нерідко використовували нові інструменти у власних передвиборчих цілях [58, с. 111].

Парламентська традиція в Болгарії бере свій початок ще з Тирновської конституції 1879 року, яка запровадила Народні збори як основний представницький орган держави. Попри різні політичні режими, від монархії до соціалістичної однопартійної системи, інститут парламенту зберігався, хоча й із суттєвими обмеженнями повноважень.

У період соціалістичної Болгарії парламент фактично виконував декоративну функцію, оскільки вся реальна влада концентрувалася у руках Болгарської комуністичної партії. Народні збори діяли як орган ратифікації рішень, ухвалених партійним керівництвом. Лише після демократичних змін 1989-1990 рр. парламент відновив статус справжнього представницького органу.

Прийняття Конституції 1991 року стало новим етапом інституційного розвитку Народних зборів. Саме вона закріпила принципи парламентаризму,

багатопартійності та верховенства права. Відтоді організаційна структура парламенту поступово модернізувалася, адже з'явилися спеціалізовані комісії, було вдосконалено регламент, а згодом було запроваджено цифрові інструменти роботи [47, с.159].

Для розуміння організації Народних зборів доцільно звернутися до порівняння з іншими європейськими парламентами (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Порівняльні характеристики парламентських систем

Країна	Тип парламенту	Особливості функціонування
Болгарія	Однопалатний	Прискорений процес ухвалення законів, вразливість до політичних змін.
Німеччина	Двопалатний	Представництво земель через Бундесрат, баланс між рівнями влади.
Велика Британія	Двопалатний	Вплив традицій і звичаїв, відсутність кодифікованої конституції.
Швеція	Однопалатний	Риксдаг поєднує ефективність з високим рівнем демократичної культури.

Джерело: створено автором на основі [11, с. 54].

У Німеччині діє класична двопалатна система (Бундестаг і Бундесрат), де друга палата представляє інтереси федеральних земель, забезпечуючи баланс між центром та регіонами. На відміну від цього, Болгарія як унітарна держава має однопалатний парламент, що сприяє оперативності законотворчого процесу, але робить його більш чутливим до політичних змін.

Велика Британія вирізняється своєю історичною традицією двопалатності, де діяльність Палати громад значною мірою визначається неписаними конституційними звичаями. Болгарський парламент, навпаки, спирається на детально виписані конституційні положення й регламент, що характерно для нових демократій, які прагнуть стабільності через правові норми.

Подібність до болгарської моделі можна знайти у Швеції, де також функціонує однопалатний парламент є Риксдаг. Це приклад того, як спрощена структура здатна забезпечувати ефективність роботи

законодавчого органу за умови високої політичної культури та сталих демократичних традицій [11, с. 54]. Болгарська парламентська система поєднує риси ефективності з інституційною простотою, але на відміну від Швеції, ще не має достатнього історичного досвіду для гарантування стабільності лише за рахунок політичних традицій.

Попри істотні здобутки, організаційна структура парламенту Болгарії й надалі залишається предметом дискусій серед науковців та політиків. Однією з ключових проблем є фрагментація парламентських груп: значна кількість партій ускладнює формування стабільних коаліцій, що негативно позначається на роботі комісій і керівництва Народних зборів. Другою проблемою виступає недостатня професіоналізація депутатського корпусу, адже чимало народних обранців не мають належного досвіду у сфері права чи публічного управління, що безпосередньо впливає на якість законотворчого процесу. Також актуальною залишається критика формалізму в роботі парламентських комісій, діяльність яких часто зводиться до підтвердження рішень парламентської більшості без глибокого експертного аналізу. Додатковим викликом є процес цифровізації: впровадження електронних систем потребує значних інвестицій та зміцнення кібербезпеки, щоб мінімізувати ризики зовнішнього втручання.

Конституційний статус та організаційна структура Народних зборів Болгарії відображають як загальні закономірності розвитку парламентаризму, так і національну специфіку. З одного боку, парламент має широкі повноваження, є центром політичної системи та формує уряд. З іншого – його ефективність часто залежить від політичної культури, рівня консенсусу між партіями та організаційної стабільності. Еволюція Народних зборів від історичних форм до сучасної структури демонструє поступове наближення Болгарії до європейських демократичних стандартів. Проте для зміцнення парламентаризму необхідно вдосконалювати роботу парламентських комісій, підвищувати професіоналізацію депутатів і розвивати культуру політичного

діалогу. Лише за цих умов Народні збори зможуть повною мірою реалізувати свій конституційний потенціал як основа болгарської демократії.

2.2. Законодавчий процес і парламентський контроль у сучасній Болгарії

Законодавчий процес є центральною функцією будь-якого парламенту, оскільки саме через нього реалізується головне призначення представницького органу, тобто творення загальнообов'язкових правових норм, які визначають засади функціонування держави та суспільства. У Республіці Болгарія ця функція зосереджена в руках Народних зборів. Законодавчий процес у сучасній Болгарії відображає не лише юридичні процедури ухвалення законів, а й політичні механізми взаємодії між урядом, парламентськими фракціями та інституціями громадянського суспільства. Законодавчий процес у Болгарії має конституційне підґрунтя й відображає баланс між законодавчою та виконавчою владою [44, с.17-18].

Право законодавчої ініціативи у Болгарії належить широкому колу суб'єктів: народним представникам, Раді Міністрів, а також Президенту у випадках, передбачених Конституцією. Особливістю болгарської моделі є активна роль уряду, який вносить більшість законопроектів, що стосуються економічної, фінансової та соціальної політики держави. Парламентські депутати, зі свого боку, частіше виступають ініціаторами законопроектів, пов'язаних із конституційними правами, політичними реформами або галузевим регулюванням.

Законопроекти подаються до Народних зборів у письмовій формі, після чого реєструються та передаються на розгляд профільних комісій. Саме на цьому етапі постійні комісії здійснюють детальний аналіз документів, формують висновки й рекомендації для пленарного засідання. У болгарській практиці саме їхня позиція часто визначає подальшу долю законодавчої ініціативи, адже без позитивного висновку просування проєкту вкрай ускладнене.

Подальший розгляд здійснюється у кілька послідовних стадій. Спочатку законопроект обговорюється у першому читанні, де депутати оцінюють його концептуальні засади та доцільність ухвалення. Після схвалення більшістю голосів він переходить до другого читання, що включає постатейне обговорення та внесення поправок. Саме на цьому етапі розгортаються найбільш інтенсивні політичні дебати, особливо коли йдеться про питання стратегічного значення, наприклад, податкова політика чи виборче законодавство.

Після ухвалення закону Народними зборами він направляється на підпис Президенту Республіки. Президент має право відкладального вето, яке може бути подолане парламентом повторним голосуванням простою більшістю. Такий механізм стримувань і противаг забезпечує баланс парламентом і головою країни. У разі подолання вето закон обов'язково підписується Президентом і набирає чинності після офіційного опублікування [13].

Законодавча функція Народних зборів нерозривно пов'язана з контрольними повноваженнями парламенту щодо виконавчої влади. У демократичних системах парламентський контроль є інструментом, що гарантує прозорість і підзвітність уряду перед народними представниками. У Болгарії форми парламентського контролю включають інтерпеляції, депутатські запити, парламентські слухання, тимчасові та постійні комісії з розслідувань.

Особливе значення мають інтерпеляції та запити депутатів до членів уряду. Вони дозволяють не лише отримати інформацію про діяльність виконавчої влади, а й поставити політичні питання, які можуть мати стратегічне значення [25, с. 64]. Наприклад, у періоди політичних криз 2013 та 2021 років саме парламентські інтерпеляції стали інструментом тиску на уряд, що зрештою призвело до його відставки.

Іншим важливим інструментом є вотум недовіри Раді Міністрів. Він може бути ініційований не менш ніж однією п'ятою від складу депутатів і

ухвалюється простою більшістю. Хоча конструктивного вотуму недовіри, у Болгарії не передбачено, практика показує, що процедура недовіри є важливим елементом політичної боротьби та засобом парламентського контролю над урядом [7].

У структурі Народних зборів Болгарії важливу роль відіграють постійні та тимчасові парламентські комісії, які забезпечують підготовку законопроектів і здійснюють контроль за діяльністю уряду. Постійні комісії функціонують у сферах фінансів і бюджету, європейських справ, зовнішньої політики, охорони здоров'я, освіти та науки, внутрішньої безпеки тощо. Вони складаються з депутатів, які представляють різні політичні сили, що дозволяє враховувати багатоманітність суспільних інтересів.

Саме робота комісій часто визначає якість законодавчого процесу. На стадії попереднього розгляду законопроекту комісії аналізують його економічні, соціальні й правові наслідки, залучають експертів та організовують громадські слухання. Такий підхід забезпечує більш комплексний аналіз і знижує ризик ухвалення непродуманих рішень. Водночас у практиці болгарського парламентаризму неодноразово лунали критичні зауваження щодо політизації діяльності комісій, коли позиція більшості визначає не змістовність, а політичну доцільність рекомендацій.

Тимчасові комісії створюються для розслідування конкретних питань, які мають суспільний резонанс. Наприклад, у 2020 році парламент утворив спеціальну комісію з перевірки використання коштів уряду під час пандемії COVID-19. Її діяльність стала прикладом того, як парламент може здійснювати контроль за виконавчою владою навіть у кризових умовах [23].

Крім колективної діяльності комісій, у болгарській практиці широко застосовуються інструменти індивідуального контролю з боку депутатів. Найбільш поширеними є письмові та усні запитання, які народні представники адресують міністрам або прем'єр-міністру. Відповіді на такі запитання даються у встановлені строки й оголошуються під час пленарних засідань, що забезпечує відкритість інформації для суспільства [21].

Інтерпеляція, як більш розгорнута форма контролю, дозволяє депутатам поставити питання уряду чи окремому міністру з приводу конкретної політики або дій. Розгляд інтерпеляції в парламенті часто супроводжується політичними дебатами, що може мати наслідком політичну відповідальність уряду. У 2021 році, коли країна переживала серію дострокових виборів і часті зміни урядів, саме інтерпеляції стали одним із головних інструментів парламентського тиску на виконавчу владу [52, с. 47].

Окреме місце в системі парламентського контролю посідає інститут вотуму недовіри. Конституція Болгарії передбачає, що він може бути висунутий щонайменше 48 депутатами (1/5 складу парламенту). Для його ухвалення необхідна проста більшість голосів від загальної кількості народних представників. Якщо вотум недовіри підтримується, уряд зобов'язаний піти у відставку.

Суттєвим елементом парламентського контролю є організація громадських слухань, які проводяться як на рівні профільних комісій, так і у форматі пленарних засідань. Вони дають змогу залучати експертів, представників бізнесу, громадських організацій і журналістів до обговорення ключових законодавчих ініціатив. Така практика набуває дедалі більшого значення після вступу Болгарії до ЄС, адже сприяє гармонізації національного законодавства зі стандартами прозорості й інклюзивності політичних процесів.

Завдяки громадським слуханням парламент демонструє відкритість перед суспільством і підзвітність виборцям. Водночас експерти зауважують, що їхня ефективність залежить від реальної готовності політичної більшості враховувати позиції громадянського суспільства, а не лише формально виконувати демократичні процедури.

Наявність різноманітних механізмів контролю (запитання, інтерпеляції, комісії, слухання, вотум недовіри) робить болгарську парламентську систему гнучкою та адаптивною. Водночас ефективність цих механізмів значною мірою залежить від політичної культури та рівня довіри між інституціями. У

ситуації, коли парламент фрагментований, а партійна система перебуває у стані нестабільності, контрольні інструменти часто використовуються не стільки для посилення прозорості, скільки як засіб політичної боротьби [25, с.64].

З початку XXI століття законодавчий процес у Болгарії значною мірою був зумовлений потребою адаптації національної правової системи до стандартів Європейського Союзу. Підготовка до вступу до ЄС (2000-2007 рр.), а також членство після 2007 року визначили ключові напрями законотворчої діяльності Народних зборів. Відбулося масштабне реформування у сферах правосуддя, фінансового регулювання, антикорупційної політики та захисту прав людини [38].

У період перед вступом до ЄС парламент ухвалив понад 500 законів, спрямованих на гармонізацію правової системи з *acquis communautaire*. Серед найбільш значущих рішень є нова редакція Закону про судову владу (2003 р.), створення Комісії з протидії корупції та конфіскації незаконно набутого майна (2005 р.), а також внесення змін до виборчого законодавства для забезпечення прозорості виборчих процесів. Ці реформи стали умовою успішного завершення переговорного процесу з ЄС і водночас заклали основи для подальшого розвитку болгарської демократії [40].

У наступні роки особливе значення мали закони у сфері фінансової дисципліни та бюджетної політики. Після світової фінансової кризи 2008-2009 рр. Народні збори ухвалили низку антикризових пакетів, спрямованих на стабілізацію економіки та посилення контролю за витратами державних коштів. Водночас саме у цей період почала зростати критика щодо якості законотворчості, оскільки частина рішень ухвалювалася поспіхом, без достатніх консультацій з експертами та громадськістю.

Одним із ключових напрямів діяльності парламенту у 2010-2020 рр. залишалася реформа судової системи. Європейська комісія у своїх щорічних звітах неодноразово наголошувала на потребі забезпечення незалежності суддів і прозорості призначень. У відповідь Народні збори внесли зміни до

Конституції (2015 р.), спрямовані на реформування Вищої судової ради, а також ухвалили нові закони про прокуратуру та механізми дисциплінарної відповідальності суддів.

У сфері боротьби з корупцією парламент ухвалив Закон «Про протидію корупції та конфіскацію незаконно набутого майна» (2018 р.), який створив єдину антикорупційну комісію з широкими повноваженнями. Водночас практика застосування цього закону викликала суперечки: громадські організації та міжнародні експерти зазначали, що формальне існування інститутів не завжди супроводжується їхньою ефективною роботою. Це демонструє важливу особливість болгарського парламентаризму та наявність достатньо розвиненої законодавчої бази, але труднощі у практичній реалізації прийнятих норм [42].

Законодавчий процес у Болгарії у XXI столітті неодноразово торкався питань виборчої системи. Народні збори ухвалювали зміни, спрямовані на підвищення прозорості фінансування партій, регулювання доступу до медіа під час виборчих кампаній, а також розширення можливостей для електронного голосування. Наприклад, у 2014 році парламент ухвалив поправки, які передбачали експериментальне впровадження електронного голосування. Проте згодом ця ініціатива була відкладена через технічні проблеми та сумніви у забезпеченні безпеки даних.

Політична фрагментація останніх років призвела до того, що виборче законодавство часто ставало предметом гострих політичних дискусій. Кожна нова парламентська більшість прагнула змінити виборчі правила на свою користь, що створювало атмосферу нестабільності. Відсутність довгострокового консенсусу щодо виборчої системи свідчить про слабкість політичної культури компромісу, яка є важливою передумовою стабільності парламентаризму [8, с.37-38].

Отже, законодавчий процес і парламентський контроль у сучасній Болгарії поєднують як позитивні риси, так і суттєві проблеми. З одного боку, Народні збори демонструють здатність ухвалювати масштабні реформи,

адаптувати законодавство до європейських стандартів і здійснювати контроль над урядом. З іншого, політична фрагментація, короткострокові інтереси партій і слабка інституційна довіра знижують ефективність законотворчості та контрольних механізмів. У перспективі розвиток парламентаризму в Болгарії значною мірою залежатиме від того, наскільки парламент зможе подолати ці проблеми, забезпечити сталість законодавчих процедур і підвищити якість політичного діалогу.

2.3. Партійна система, вибори та формування урядових коаліцій

Падіння соціалістичного режиму у 1989 році відкрило нову сторінку в історії болгарської політичної системи (Див.:Додаток В). З ліквідацією монопольного становища Болгарської комуністичної партії (БКП) було відновлено принцип багатопартійності, який став фундаментом сучасного парламентаризму. У 1990 році відбулися перші вільні парламентські вибори, на яких головними конкурентами виступили Болгарська соціалістична партія (БСП) – спадкоємиця БКП, та новостворений Союз демократичних сил (СДС), що об'єднав різноманітні опозиційні рухи.

Упродовж 1990-х років партійна система Болгарії мала біполярний характер, де політична конкуренція була між лівим центром (БСП) і правим центром (СДС). Така модель забезпечувала певну стабільність, адже виборці орієнтувалися на дві головні сили, які по черзі формували уряд. Проте вже на початку 2000-х років система почала ускладнюватися, з'явилися нові партії та коаліції, які поступово зруйнували біполярну модель [25, с.48].

На відміну від більшості країн Центрально-Східної Європи, Болгарія характеризується високим рівнем партійної фрагментації. Це пояснюється як пропорційною виборчою системою, яка полегшує доступ до парламенту невеликих політичних сил, так і відсутністю стійких ідеологічних поділів у суспільстві.

У ХХІ столітті на політичну арену вийшли нові гравці, які суттєво трансформували партійну систему. Прикладом є рух Національний рух

Симеона II (НДСВ), створений колишнім царем Симеоном Саксен-Кобург-Готським. Його партія несподівано перемогла на виборах 2001 року, отримавши понад 40% голосів і сформувавши уряд. Цей прецедент показав, що болгарські виборці схильні до підтримки нових політичних проєктів, що різко підриває позиції традиційних партій [17].

Подібну тенденцію засвідчила і поява партії Громадяни за європейський розвиток Болгарії (ГЕРБ), заснованої Бойком Борисовим у 2006 році. Вже з 2009 року ГЕРБ стала домінуючою силою, яка очолювала уряд упродовж трьох каденцій. У той же час стабільність її правління підривалася необхідністю формувати коаліції та шукати підтримку менших партій у парламенті.

Після 2017 року політичний спектр Болгарії ще більше ускладнився, бо виникли партії «Є такий народ» (ІТН), «Продовжуємо зміни» (ПП), «Демократична Болгарія» та інші нові формування. Це призвело до ситуації, коли у парламенті з'являлися відразу 6-7 фракцій, що унеможливлювало формування стійкої більшості та спричинило хвилю дострокових виборів [52, с.48].

Сучасна партійна система Болгарії вирізняється низкою характерних рис, що визначають її динаміку та вплив на політичний процес. По-перше, вона відзначається високим рівнем змінності. На відміну від класичних європейських демократій, де політичні партії мають тривалу історію та стабільну базу прихильників, болгарський політичний ландшафт зазнає частих трансформацій. Нові політичні проєкти здобувають швидку масову підтримку на початковому етапі, проте з часом їхня популярність часто знижується.

По-друге, характерною є ідеологічна невизначеність. Політичні сили рідко дотримуються чітких програмних позицій, і виборці більше орієнтуються на харизматичних лідерів та їхні публічні обіцянки, ніж на партійні документи. Такий підхід сприяє персоналізації політики, водночас послаблюючи інституційну стабільність.

По-третє, спостерігається значна фрагментація парламенту. Присутність кількох середніх і малих партій ускладнює отримання абсолютної більшості однією політичною силою. Як наслідок, формування уряду потребує складних переговорів і тривалих консультацій між політичними акторами.

Нарешті, коаліційність залишається постійною характеристикою болгарської політики. Жодна партія за останні два десятиліття не мала змоги самостійно сформувати уряд, що робить парламент головним майданчиком для домовленостей і компромісів між різними політичними силами [48, с. 3-4].

Болгарський електорат демонструє високу мобільність: від виборів до виборів значна частина громадян змінює політичні уподобання. Це проявляється у низькому рівні партійної ідентифікації. Виборці частіше орієнтуються на протестне голосування, ніж на сталі політичні вподобання.

Особливо показовими були вибори 2021 року, коли за короткий час відбулося три парламентські кампанії (квітень, липень і листопад), але жодна з партій не змогла забезпечити стабільну більшість. Це стало прикладом системної кризи партійної системи, яка не здатна продукувати довготривалі політичні союзи [20, с. 84].

З часу ухвалення Конституції 1991 року виборча система Болгарії кілька разів зазнавала змін, проте основним залишався принцип пропорційного представництва. Депутати обираються у багатомандатних округах за партійними списками, при цьому діє виборчий бар'єр у 4%. Така система сприяє багатопартійності та дозволяє до парламенту потрапляти новим політичним силам, але водночас ускладнює формування стійких більшостей.

Питання виборчих правил часто стає предметом політичних дискусій. У різні роки обговорювалося запровадження мажоритарної системи, змішаної моделі або навіть обов'язкового голосування. У 2016 році на референдумі болгари підтримали перехід до мажоритарної системи, однак

парламент не реалізував цей результат, посиляючись на загрозу політичної монополії великих партій. Виборче законодавство також передбачає механізми прозорості фінансування партій та виборчих кампаній, однак на практиці контроль у цій сфері є непослідовним. Європейська комісія неодноразово вказувала на проблему непрозорих джерел фінансування політичних партій та нерівного доступу до медіа. Це посилює вплив олігархічних груп на політичний процес [18].

Жодна політична сила у Болгарії після 2001 року не здобувала стійкої однопартійної більшості. Це зумовлює необхідність формування коаліційних урядів, які є типовим явищем болгарського парламентаризму.

Рисунок 2.2 описує процес формування коаліції регулюється Конституцією та політичною практикою:

Рис. 2.2 – Процес формування урядової коаліції у Республіці Болгарія
Джерело: створено автором на основі [14].

У болгарській практиці часто трапляються нестійкі коаліції, які формуються на основі ситуативних компромісів. Наприклад, уряди Бойка Борисова (ГЕРБ) кілька разів спиралися на підтримку «Об'єднаних патріотів» або незалежних депутатів. Проте ці союзи рідко виявлялися довготривалими, що призводило до політичних криз.

Особливо показовим був період 2021-2023 років, коли парламент зазнав п'яти дострокових виборів. Партії «Є такий народ» (ІТН), «Продовжуємо зміни» (ПП) і «Демократична Болгарія» намагалися формувати коаліції, проте через ідеологічні суперечності та взаємну недовіру вони швидко розпадалися. У результаті Болгарія тривалий час функціонувала під керівництвом службових урядів, що обмежувало стабільність політичної системи.

Коаліційний характер урядів має подвійні наслідки. З одного боку, він змушує політичні сили шукати компроміси та враховувати інтереси різних суспільних груп. З іншого – призводить до розмитості політичної відповідальності, де виборцям складно визначити, хто несе головну відповідальність за провали в політиці [52, с. 48; 53, с. 51].

Особливістю болгарської партійної системи є участь етнічних та регіональних партій, зокрема Руху за права і свободи (ДПС), який представляє турецьку та мусульманську меншини. ДПС постійно бере участь у коаліційних урядах, використовуючи своє відносно стабільне електоральне ядро для політичного балансу. Хоча етнічні партії зазвичай не претендують на формування уряду самотійно, їхнє значення у багатопартійних коаліціях часто критично важливе для досягнення більшості.

Включення етнічних партій у коаліційні угоди підвищує інклюзивність політики та створює певний механізм захисту прав меншин. Водночас це іноді ускладнює ухвалення реформаторських рішень через необхідність балансувати інтереси різних груп, що може стати додатковим фактором політичної нестабільності [30].

Медіа у Болгарії відіграють вирішальну роль у формуванні суспільних настроїв під час виборчих циклів. Проблема концентрації медіавласності та політичного впливу олігархів створює додаткові ризики для демократичного функціонування системи. Політичні партії активно використовують медіа для персоналізації образу лідерів та маніпулювання електоральними очікуваннями. Особливо це проявляється під час передвиборчих кампаній,

коли акцент зміщується від програмних документів до іміджу кандидатів і негативної кампанії проти опонентів.

Соціальні мережі та цифрові платформи стали новим інструментом політичної мобілізації. Виборці молодших поколінь демонструють високу чутливість до контенту в інтернеті, що дозволяє новим політичним проектам швидко набирати популярність. Проте цифровізація політичної комунікації також підвищує ризик дезінформації та посилює тенденцію до протестного голосування [35, с.144].

Фрагментація парламенту та необхідність формування коаліцій спричиняють складні переговори щодо програмних угод. У практиці болгарського парламентаризму поширені два типи коаліційних угод. По-перше, програмні коаліції, коли партії узгоджують спільну урядову програму, визначаючи пріоритети та поділ портфелів. Такий тип забезпечує більшу стабільність, але вимагає високого рівня політичної культури та довіри.

По-друге, тактичні коаліції, які формуються ситуативно, з метою досягнення більшості без детальної програмної інтеграції. Це часто призводить до швидкого розпаду коаліцій через конфлікти між партіями.

У 2017-2023 роках переважали саме тактичні коаліції, що пояснює високу частоту дострокових виборів та нестабільність урядів. Наприклад, уряд Кирила Петкова (ПП) 2022 року складався з трьох різних партій, які не змогли виробити спільної програми та згодом зазнали вотуму недовіри. Така ситуація підкреслює необхідність системних реформ у сфері коаліційного управління та зміцнення політичної культури компромісу.

Партійна система Болгарії демонструє більш високий рівень фрагментації, ніж у сусідніх країнах Центрально-Східної Європи. Наприклад, у Румунії та Польщі політичні партії здебільшого стабільні та мають чіткі ідеологічні орієнтири, що дозволяє формувати більш стійкі коаліції. Водночас у Болгарії через низьку ідеологізацію та персоналізацію політики навіть великі партії часто втрачають підтримку протягом одного виборчого

циклу. Це зумовлює більшу залежність урядів від ситуативних коаліцій та створює системну нестабільність [35, с.149].

Часті зміни урядів та коаліцій негативно впливають на ефективність державного управління, оскільки тривалі коаліційні переговори та короткі терміни існування урядів затримують реалізацію соціально-економічних реформ. Це призводить до нестійкості зовнішньої політики, коли Болгарія змінює підходи до ЄС, НАТО та регіональної співпраці залежно від складу коаліцій, а також створює фінансову невизначеність через менш прогнозовані бюджетні процеси та відсутність довготривалих урядових програм.

Для підвищення стабільності політичної системи аналітики пропонують кілька напрямів реформування. Одним із них є зміни у виборчій системі, зокрема запровадження змішаної системи з елементами мажоритарності, що може зменшити фрагментацію парламенту та сприяти формуванню більш стабільних урядів. Важливим є також підвищення прозорості фінансування партій, контроль над джерелами фінансування та медіа-покриттям, що зменшує вплив олігархів і створює рівні умови для політичних сил. Розвиток внутрішньопартійної демократії, зміцнення партійних структур та процедур допомагає знизити залежність від персоналій та підвищити стабільність електоральної бази. Крім того, освітні та інформаційні кампанії, спрямовані на підвищення політичної культури громадян, сприяють більш усвідомленому вибору та зменшенню протестного голосування.

Після падіння соціалістичного режиму Болгарія відновила багатопартійність, проте сучасна партійна система характеризується високою фрагментацією, нестійкими коаліціями та персоналізацією політики. Часті зміни урядів гальмують реформи, створюють фінансову та зовнішньополітичну невизначеність. Підвищенню стабільності сприятимуть реформи виборчої системи, прозорість фінансування партій, розвиток

внутрішньопартійної демократії та підвищення політичної культури громадян.

РОЗДІЛ 3

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ БОЛГАРІЇ

3.1. Вплив європейської інтеграції та зовнішніх чинників на парламентську діяльність

Інституційна трансформація Народних зборів Республіки Болгарія у XXI столітті відбувається під сильним впливом процесів європейської інтеграції та зовнішніх міжнародних чинників. Вступ Болгарії до Європейського Союзу у 2007 році став визначальним моментом для реформування парламентської системи, оскільки інтеграційні вимоги передбачали адаптацію національного законодавства до європейських стандартів та гармонізацію процедур законотворчості. Цей процес охопив широкий спектр аспектів функціонування Народних зборів, включаючи організаційні структури, комітетські системи, методи підготовки законопроектів і механізми парламентського контролю. Особливу роль відіграє конституційне закріплення парламентської моделі, яка передбачає не лише нормативну основу, а й механізми реалізації принципу поділу влади та забезпечення демократичного контролю над виконавчою гілкою влади. Таким чином, процес європейської інтеграції став каталізатором змін у внутрішніх механізмах законодавчого органу та його взаємодії з урядовими структурами [3, с.23].

Зовнішні чинники, до яких належать рекомендації та оцінки міжнародних організацій, такі як Рада Європи, ОБСЄ, Європейська Комісія та інші європейські інституції, суттєво впливають на формування стандартів парламентської діяльності. Їхні оцінки ефективності процедур, рекомендації щодо прозорості та підзвітності, а також аналіз демократичних практик стимулюють Народні збори до запровадження більш досконалих механізмів підготовки та розгляду законопроектів. У цьому контексті парламентарі стикаються з необхідністю постійного удосконалення процедур, підвищення професійного рівня апарату парламенту та більш активної участі у

міжнародних парламентських мережах. Утворюється складна система взаємозв'язку між внутрішніми реаліями законодавчого процесу та зовнішніми нормативними вимогами, що формує специфічний тип парламентської адаптації, який характеризується поєднанням національної політичної традиції та європейських стандартів.

Важливим аспектом впливу європейської інтеграції є гармонізація національного законодавства з нормативними актами Європейського Союзу. Народні збори Болгарії, відповідно до вимог членства, впровадили практики попередньої оцінки законопроектів на відповідність європейському праву, що значно підвищило аналітичний рівень законотворчої діяльності. У процесі гармонізації акцент робився не лише на формальній відповідності законам ЄС, а й на забезпеченні ефективності внутрішніх процедур, що включають консультації з експертами, аналіз потенційних соціальних та економічних наслідків законодавчих актів та врахування думки громадянського суспільства. Таке поєднання нормативних вимог і практичних інструментів дозволяє досягти більшої збалансованості та комплексності парламентського процесу, що є однією з ключових характеристик сучасного болгарського парламентаризму [55, с.1099-1101].

Європейська інтеграція також спричинила зміни у політичній культурі та очікуваннях громадськості щодо діяльності парламенту. Суспільство стало вимогливішим до прозорості та підзвітності, очікуючи, що парламентська робота буде відкритою та зрозумілою. Це зумовило впровадження нових комунікаційних технологій, зокрема електронних платформ для публікації законопроектів, онлайн-трансляцій пленарних засідань та інтерактивних засобів взаємодії з громадянами. Результатом стало формування більшої відкритості законодавчого процесу та залучення громадськості до обговорення ключових політичних рішень. Підвищення рівня участі та обізнаності громадян створює новий соціальний запит на якісну та ефективну роботу парламентарів, що стає додатковим чинником розвитку демократичної культури в Болгарії.

Крім процедурних та культурних змін, інтеграція Болгарії до ЄС суттєво вплинула на законодавчі пріоритети Народних зборів. Депутати змушені були враховувати не лише внутрішні потреби та інтереси виборців, а й узгоджувати національні закони з директивами та регламентами європейських інституцій. Це проявляється у посиленні ролі парламентських комітетів, що спеціалізуються на питаннях європейського законодавства, і необхідності ретельного вивчення пропозицій уряду щодо імплементації європейських норм. Процес адаптації включав як технічні аспекти законотворчості, так і політичні дискусії, що відображали баланс між суверенітетом національного парламенту та зобов'язаннями перед європейським співтовариством. Така взаємодія стимулювала більш комплексне мислення парламентарів і формування системного підходу до ухвалення рішень, який поєднує правові, соціальні та економічні наслідки кожного законопроекту [51, с.159-160].

Особливу роль у цьому процесі відіграють міжнародні програми технічної підтримки та обміну досвідом. Програми ЄС, включно з Twinning і TAIEX, сприяли підвищенню професійної компетентності парламентського апарату, впровадженню новітніх інформаційних систем та удосконаленню процедур оцінки законопроектів [54]. В результаті підвищився рівень аналітичного супроводу законотворчості, розширилися можливості для порівняльного аналізу та адаптації передових європейських практик. Це дозволило Народним зборам не лише формально виконувати вимоги членства, а й розвивати власні механізми, що підвищують якість законодавчого процесу і забезпечують більш ефективний парламентський контроль над діяльністю уряду [57].

Не менш важливим є вплив регіональних та геополітичних чинників. Болгарія, розташована на перетині Центрально-Східної Європи та Балкан, відчуває вплив як європейської політики, так і стратегічних інтересів сусідніх держав. Зовнішньополітичні обставини стимулюють Народні збори до формування законодавчих ініціатив, що враховують міжнародні стандарти

безпеки, економічні інтеграційні проекти та міждержавні зобов'язання. Це проявляється у законодавчому регулюванні питань безпеки, міграції, торгівлі та екології, де парламент узгоджує національні інтереси з міжнародними нормами. Взаємодія із зовнішнім середовищем формує політичну гнучкість Народних зборів, стимулює розвиток дипломатичної компетентності парламентарів і посилює роль парламенту у формуванні державної зовнішньої політики [4, с.180].

Європейська інтеграція та зовнішні чинники створили комплексний стимул для розвитку парламентаризму в Болгарії. Вони вплинули на організаційну структуру, процедури законотворчості, політичну культуру, законодавчі пріоритети та взаємодію з громадськістю. Народні збори змушені були поєднувати вимоги зовнішніх партнерів із власними традиціями, що сформувало специфічну модель парламентаризму, поєднуючу національні особливості та європейські стандарти демократичного управління.

Паралельно з процедурними змінами та гармонізацією законодавства, інтеграція у європейські структури стимулювала розвиток парламентської аналітики та комунікаційних механізмів Народних зборів. Одним із важливих аспектів стало впровадження систем моніторингу та оцінки законопроектів, що дозволяє відслідковувати відповідність національного законодавства директивам та регламентам Європейського Союзу. Розширення аналітичного потенціалу апарату парламенту забезпечило більш системну підготовку рішень, що враховує не лише юридичну сторону, а й соціальні та економічні наслідки для країни. Застосування таких інструментів підвищило ефективність законодавчого процесу і водночас зміцнило роль Народних зборів як центру демократичного контролю над виконавчою владою [12, с.149].

Значним чинником модернізації стали міжнародні програми технічної допомоги та навчання, які надавали підтримку у формуванні нових стандартів парламентської роботи. Співпраця з європейськими інституціями

дозволила запровадити електронні системи документообігу, інтегровані бази даних законодавчих ініціатив, портали для громадського обговорення законопроектів та інші інструменти, спрямовані на підвищення прозорості діяльності парламенту. Ці зміни не лише оптимізували внутрішні процеси, а й створили умови для активної участі громадськості, що підвищує легітимність прийнятих рішень. Таким чином, зовнішні програми та технічні ініціативи виступають каталізатором структурних і культурних змін у парламенті, сприяючи впровадженню сучасних демократичних стандартів.

У контексті регіональної політики та зовнішніх факторів, Народні збори Болгарії повинні були адаптувати свою діяльність до складних геополітичних умов. Врахування стратегічних інтересів сусідніх держав, участь у регіональних ініціативах та співпраця у сфері безпеки вимагали від парламентарів гнучкості у законодавчих рішеннях. Це проявляється у розробці законів щодо прикордонної політики, зовнішньої торгівлі, інвестиційної діяльності та екологічних стандартів, які узгоджуються із нормами міжнародних організацій і регіональних угод. Подібна діяльність формує не лише законодавчий, а й політичний капітал парламентарів, стимулюючи розвиток навичок дипломатичного та міжпарламентського співробітництва.

Вплив європейської інтеграції також виявився у зміні підходів до контролю за урядовою діяльністю. Народні збори стали більш активно здійснювати парламентський контроль у сферах, що мають прямий зв'язок із виконанням європейських директив, зокрема у сфері прав людини, економічного регулювання та екології. Розширення компетенцій комітетів дозволяє здійснювати детальний аналіз дій уряду, готувати рекомендації та запити до виконавчої влади, а також проводити регулярні аудити впровадження європейських норм. Це сприяє підвищенню ефективності системи стримувань і противаг, що є важливим компонентом демократичної парламентської моделі [56, с.895-896].

Європейські стандарти підзвітності та прозорості не обмежуються нормативними вимогами, вони формують очікування суспільства щодо поведінки парламентарів. Громадськість стала більш вимогливою до регулярного звітування депутатів, до відкритості пленарних дебатів та доступності інформації про законодавчий процес. Підвищення суспільного контролю стимулює парламентарів до більш обґрунтованого прийняття рішень, активнішої участі в комітетській роботі та підвищення професійних стандартів. Це створює додатковий механізм розвитку демократичної культури, в якому парламент виступає не лише як законодавчий орган, а й як центр суспільного діалогу та взаємодії з громадянами.

Комплексний вплив європейської інтеграції та зовнішніх чинників охоплює як нормативно-правові, так і організаційні, процедурні та культурні аспекти діяльності Народних зборів. Підготовка законопроектів, контроль за виконанням директив, підвищення прозорості та залучення громадськості, активна участь у міжнародних програмах і регіональних ініціативах формують цілісну модель сучасного болгарського парламентаризму, у якій поєднуються традиції національного законодавства та вимоги європейської інтеграції.

Одним із найсуттєвіших проявів впливу європейської інтеграції на Народні збори Болгарії стало прийняття законів та нормативних актів, спрямованих на імплементацію європейських директив. Це стосувалося різних сфер діяльності парламенту, включаючи законотворчість у сфері прав людини, економіки, екології та адміністративного регулювання. Впровадження директив потребувало системного підходу до оцінки наслідків законопроектів, що стимулювало розвиток аналітичного потенціалу апарату парламенту та створення механізмів міжкомітетської взаємодії. Парламентарі, у свою чергу, мали адаптувати власні методи роботи до цих вимог, забезпечуючи належну юридичну підготовку проектів, а також їх обговорення та експертизу на національному та європейському рівнях [55, с.1099-1101].

Інтеграційний вплив проявляється також у зміцненні парламентського контролю над діяльністю уряду. Народні збори набули додаткових повноважень у сфері моніторингу виконання європейських норм, що передбачає регулярні звіти урядових структур про стан імплементації директив, перевірку їх ефективності та внесення пропозицій щодо удосконалення політики. У результаті парламентська практика зміцнилася у напрямі прозорості та підзвітності, що створює додаткові гарантії демократичного управління. Ця динаміка впливає на політичну культуру парламентарів, сприяє більш активній участі опозиції в дискусіях та стимулює розвиток практики публічних консультацій із громадськістю.

Особливе значення має вплив регіональної політики та геополітичних чинників на діяльність Народних зборів. Болгарія, розташована на перетині важливих політичних і економічних маршрутів Центрально-Східної Європи, повинна враховувати інтереси своїх сусідів і стратегічних партнерів. Це виявляється у законодавчих ініціативах, спрямованих на забезпечення безпеки, регулювання економічних відносин, інфраструктурні проекти та екологічні стандарти. Парламентська діяльність у цьому контексті поєднує національні інтереси з вимогами міжнародної спільноти, створюючи особливу модель політичної гнучкості та здатності реагувати на зовнішні виклики.

Нарешті, інтеграція вплинула на розвиток демократичної політичної культури та формування суспільних очікувань. Зростання вимог громадськості до прозорості роботи парламенту стимулювало парламентарів до більш ретельного підходу у підготовці законопроектів, більшої відкритості пленарних дебатів і активного залучення громадян до обговорення ключових політичних рішень. Це створює умови для формування більш відповідального та професійного складу парламенту, підвищення легітимності рішень та зміцнення інституту парламентаризму у країні.

Європейська інтеграція та зовнішні чинники стали визначальними у трансформації Народних зборів Болгарії у XXI столітті. Вони сприяли зміцненню правової та організаційної бази, модернізації процедур законотворчості, розвитку політичної культури та підвищенню рівня прозорості й підзвітності парламентської діяльності. Взаємодія національних традицій та європейських стандартів створила унікальну модель парламентаризму, здатну адаптуватися до сучасних викликів і відповідати очікуванням громадськості та міжнародного співтовариства [12, с.149].

Практичні аспекти впливу європейської інтеграції на Народні збори Болгарії виявляються у конкретних законодавчих ініціативах та реформах парламентських процедур. Одним із таких прикладів є вдосконалення системи підготовки законопроектів, що передбачає комплексний аналіз їх відповідності європейським директивам та оцінку можливих економічних і соціальних наслідків. Парламентські комітети почали більш активно використовувати міждисциплінарні експертні групи, залучати незалежних аналітиків та представників громадянського суспільства. Такий підхід дозволяє підвищити якість обговорень, зменшити ризик конфліктів між національними інтересами та зобов'язаннями перед Європейським Союзом, а також забезпечує більш обґрунтоване прийняття рішень.

Іншим важливим напрямом є розвиток комунікаційних технологій у парламентській роботі. Електронні платформи для підготовки та обговорення законопроектів, системи онлайн-трансляцій пленарних засідань, портали для збору громадських зауважень і пропозицій створили новий рівень взаємодії між парламентарями та суспільством. Це дозволило не лише підвищити прозорість діяльності, а й забезпечити ефективний механізм громадського контролю за реалізацією європейських директив на національному рівні. Активне залучення громадян у процес обговорення законодавчих ініціатив сприяє формуванню більш відповідальної політичної культури та стимулює парламентарів до системної роботи, орієнтованої на довгострокові результати.

Важливим аспектом є адаптація внутрішніх регламентів Народних зборів до європейських стандартів. Регламент парламенту за останні роки зазнав суттєвих змін, що стосуються строків розгляду законопроектів, процедур міжкомітетської взаємодії, а також механізмів контролю за виконанням законів. Впроваджено нові правила підготовки експертних висновків, організації публічних слухань та консультацій з громадськістю. Це сприяло підвищенню ефективності роботи пленарних засідань та комітетів, забезпечило більш оперативне реагування на зміни у зовнішньому середовищі та дозволило парламенту активніше впливати на формування політики уряду [3, с.23].

Європейська інтеграція також стимулювала підвищення кваліфікації парламентарів та апарату Народних зборів. Програми обміну досвідом, стажування у закордонних парламентських установах та участь у міжнародних конференціях сприяли формуванню високого рівня професіоналізму. Завдяки цьому депутати отримали можливість застосовувати передові практики законотворчості, аналітики та контролю, а парламентський апарат зміг забезпечити більш системне та ефективне супроводження законодавчого процесу. Професійний розвиток сприяє зміцненню ролі Народних зборів як ключового демократичного інституту та формуванню культури відповідальності перед громадськістю.

Варто зазначити, що інтеграційні процеси стимулювали розвиток міжнародного співробітництва Народних зборів. Парламент активно взаємодіє з іншими національними парламентами ЄС, бере участь у міжпарламентських форумах та робочих групах, де обговорюються питання законодавчої гармонізації, спільних політичних ініціатив та регіональної безпеки. Така взаємодія дозволяє не лише обмінюватися досвідом і кращими практиками, а й підвищує авторитет болгарського парламенту на міжнародній арені, робить його активним учасником процесів європейського управління та формування політики регіону.

Узагальнюючи практичні кейси та досвід адаптації, можна стверджувати, що європейська інтеграція та зовнішні чинники вплинули на всі ключові аспекти діяльності Народних зборів: від законотворчості та комітетських процедур до контролю за урядом, комунікацій з громадськістю та професійного розвитку парламентарів. Вплив інтеграційних процесів створив новий тип парламентської практики, у якому поєднуються національні традиції, правові стандарти та вимоги міжнародного співтовариства, формуючи сучасну модель болгарського парламентаризму.

Разом із численними перевагами, інтеграція до європейських структур принесла й певні виклики для Народних зборів Болгарії. Одним із них є необхідність постійного балансування між вимогами європейського законодавства та національними політичними традиціями. Парламент стикається із ситуаціями, коли директиви ЄС потребують швидкої імплементації, тоді як національні політичні процеси та позиції різних партійних сил вимагають додаткового часу для узгодження та обговорення. Це створює напруженість у процедурному плані та потребує від парламентарів високого рівня професійної компетентності та здатності до компромісів [54].

Виклики також пов'язані зі структурними змінами у парламентських комітетах та адміністративному апараті. Розширення компетенцій комітетів, залучення експертів та інтеграція нових процедур потребують адаптації працівників апарату до нових вимог. У деяких випадках швидкість реформ випереджає можливості внутрішньої організації парламенту, що призводить до тимчасових труднощів у координації роботи комітетів і забезпеченні належного контролю за виконанням законів. Вирішення цих проблем потребує системного підходу до навчання персоналу, впровадження сучасних інформаційних систем та організації ефективного управління знаннями.

Особливої уваги заслуговує взаємодія парламенту із зовнішніми суб'єктами та міжнародними організаціями. Незважаючи на позитивні наслідки, існує ризик надмірного впливу зовнішніх структур на внутрішню

політику. Парламентарі мають постійно оцінювати, яким чином інтеграційні вимоги співвідносяться із національними інтересами та очікуваннями громадян. Балансування між міжнародними стандартами і внутрішньою політичною ситуацією є складним процесом, який вимагає високого рівня аналітичної компетентності та стратегічного мислення.

Поряд із зовнішніми викликами, важливою складовою сучасного розвитку парламентаризму є вплив суспільних очікувань та зміни політичної культури. Громадяни дедалі більше вимагають прозорості, відкритості та участі у формуванні політики, що стимулює Народні збори до більш активного залучення населення у процес обговорення законопроектів. Парламентарі, у свою чергу, повинні адаптувати свої комунікаційні стратегії, використовуючи сучасні інформаційні технології, щоб забезпечити своєчасне інформування громадськості та інтеграцію її пропозицій у законодавчий процес. Це формує нову модель взаємодії між владою та суспільством, де парламент виступає не лише законодавчим органом, а й центром суспільного діалогу та платформи для консенсусу [20, с. 85].

Вплив зовнішніх чинників та інтеграційних процесів стимулює також розвиток міжпарламентської співпраці на регіональному та європейському рівнях. Народні збори беруть активну участь у роботі міжпарламентських асамблей, робочих груп і комісій, де обговорюються спільні законодавчі ініціативи, питання безпеки та економічної інтеграції. Така діяльність не лише забезпечує обмін досвідом і кращими практиками, а й формує здатність парламентарів швидко реагувати на зовнішні виклики, впроваджувати передові методики управління та інтегрувати їх у національний контекст.

Узагальнюючи, можна констатувати, що вплив європейської інтеграції та зовнішніх чинників на Народні збори Болгарії у XXI столітті є багатовимірним. Він охоплює нормативно-правові, організаційні, процедурні та культурні аспекти діяльності парламенту. Європейські стандарти та міжнародні ініціативи сприяли модернізації законотворчого процесу, розвитку аналітичного потенціалу апарату парламенту, підвищенню

прозорості та залученню громадськості. Водночас вони створили певні виклики, пов'язані з балансуванням між національними традиціями і міжнародними вимогами, структурними змінами та змінами у політичній культурі. Впровадження комплексних реформ, адаптація процедур та інтеграція зовнішніх практик дозволяють Народним зборам Болгарії формувати сучасну модель парламентаризму, здатну ефективно функціонувати у складних умовах XXI століття та відповідати очікуванням громадян і міжнародного співтовариства

Вплив європейської інтеграції та зовнішніх чинників на Народні збори Болгарії у XXI столітті носить комплексний та багатоаспектний характер. По-перше, інтеграція сприяла зміцненню правової бази парламенту. Ухвалення законів, що гармонізують національне законодавство з директивами ЄС, дозволило створити єдині стандарти підготовки законопроектів, узгодження процедур комітетів та забезпечення прозорості пленарних засідань. Завдяки цьому Народні збори отримали чіткі механізми оцінки відповідності законодавчих ініціатив міжнародним нормам і власним національним стандартам.

По-друге, інтеграційні процеси стимулювали розвиток організаційної структури парламенту. Збільшилася роль комітетів, що спеціалізуються на європейському законодавстві, а також підвищився рівень професіоналізму апарату парламенту, який забезпечує аналітичний супровід законотворчості. Впровадження сучасних інформаційних систем, електронного документообігу та платформ для громадського обговорення сприяло підвищенню ефективності роботи та оптимізації процесів прийняття рішень. Парламентарі змогли швидше реагувати на зміни у зовнішньому середовищі, координувати дії між комітетами та пленарними засіданнями, а також забезпечувати оперативну підготовку законодавчих пропозицій.

По-третє, інтеграція мала значний культурно-політичний вплив. Вона сприяла формуванню більш високих стандартів прозорості, підзвітності та відповідальності парламентарів перед громадськістю. Зростання вимог

громадян до відкритості законодавчого процесу стимулювало парламент до більш активної участі у публічних консультаціях, організації слухань та інтеграції громадських пропозицій у законотворчість. Це створює новий формат взаємодії між владою та суспільством, у якому парламент виступає не лише як законодавчий орган, а й як центр політичного діалогу та демократичного контролю.

Окремо слід відзначити, що інтеграція змінила підходи до міжпарламентської співпраці та зовнішньої взаємодії. Народні збори Болгарії активно беруть участь у роботі міжнародних асамблей та робочих груп, обговорюючи спільні законодавчі ініціативи, регіональні проекти та питання безпеки. Така діяльність сприяє обміну кращими практиками, дозволяє враховувати досвід інших країн у законотворчості та формуванні демократичних механізмів контролю, а також підвищує авторитет парламенту на міжнародній арені.

Разом із позитивними змінами існують і певні виклики. Основними є балансування між національними традиціями та європейськими стандартами, адаптація адміністративного апарату до нових процедур, а також необхідність швидкого реагування на зовнішні виклики та зміни у законодавстві ЄС. Водночас зміни стимулюють розвиток аналітичного потенціалу парламентарів, підвищують рівень міжпарламентської співпраці та професіоналізму апарату, а також формують більш відповідальну політичну культуру.

Таким чином, вплив європейської інтеграції та зовнішніх чинників на парламентську діяльність у Болгарії у XXI столітті можна оцінити як системний і багатовимірний. Він охоплює нормативно-правові, організаційні, процедурні та культурні аспекти, формує нові стандарти прозорості і підзвітності, сприяє розвитку професійного потенціалу та модернізації законотворчого процесу. Водночас цей вплив створює складні виклики, які потребують від Народних зборів здатності адаптуватися до зовнішніх вимог, зберігаючи національні традиції і демократичні принципи. Узагальнюючи

все зазначене, можна констатувати, що інтеграція у європейські структури та взаємодія із зовнішнім середовищем стали одним із ключових факторів формування сучасного болгарського парламентаризму та визначили його специфіку у XXI столітті.

3.2. Проблеми кризових явищ, фрагментації партійної системи та політичної нестабільності в законодавчому органі Болгарії

Політична стабільність та ефективність діяльності парламенту є одними з основних показників функціонування демократичної системи. У Болгарії XXI століття відзначається складною динамікою партійної системи, яка зазнала значної фрагментації у результаті численних виборчих циклів та трансформацій політичних сил. З моменту переходу до багатопартійної демократії у 1990-х роках Народні збори постійно відчують вплив кризових явищ, що проявляються як у внутрішньопартійних конфліктах, так і у частих зміні коаліційних урядів. Внаслідок цього парламентаризм у Болгарії стикається з проблемою забезпечення стабільності та послідовності політики, що особливо відчутно у періоди зміни урядів та формування нових коаліцій [39, с. 15-17].

Фрагментація партійної системи ускладнює процес формування урядових коаліцій. У сучасній Болгарії спостерігається тенденція до появи нових політичних партій та блоків, які часто мають обмежену програмну базу та слабку організаційну структуру. Це призводить до необхідності об'єднання різноспрямованих політичних сил для забезпечення парламентської більшості, що, у свою чергу, створює ризик нестабільності коаліційних урядів та послаблення дисципліни голосування у парламенті. Часті політичні кризи, пов'язані з розпадом коаліцій або виходом партій із складу уряду, впливають на темпи законотворчої діяльності, знижують ефективність парламентського контролю та послаблюють авторитет Народних зборів у суспільстві.

Кризові явища у парламентській системі Болгарії також відображаються у взаємодії між виконавчою та законодавчою гілками влади. Часті урядові кризи призводять до зміни пріоритетів у законодавчій роботі, затримок у підготовці законопроектів та ускладнюють процес ухвалення стратегічних рішень. Політична нестабільність посилюється й тим, що парламент часто стає ареною гострих конфліктів між опозиційними і коаліційними силами, що ускладнює досягнення консенсусу з питань ключової державної політики, економічного розвитку та міжнародних зобов'язань.

Важливо підкреслити роль системи виборів у формуванні фрагментованої партійної системи. Пропорційна виборча модель, що застосовується у Болгарії, сприяє входженню до парламенту численних політичних суб'єктів, що відображає демократичну багатопартійність, але одночасно підсилює ризик розпорошення голосів та складність у формуванні стабільних коаліцій. У період політичних криз парламент часто змушений діяти в умовах тимчасових урядів або урядів меншості, що негативно впливає на ефективність законодавчого процесу та рівень довіри громадськості до політичної системи [2, с.32-33].

Фрагментація партійної системи також позначається на внутрішній структурі парламенту. Партійна конкуренція стимулює розширення числа комітетів і робочих груп для забезпечення представництва різних політичних сил, що ускладнює координацію діяльності та підвищує ризик дублювання функцій. Внутрішні процедури парламентаризму ускладнюються, оскільки кожна партія прагне максимально впливати на законодавчий процес, відстоюючи свої інтереси та програмні позиції. Це призводить до затримок у розгляді законопроектів, ускладнює контроль за виконанням законів та знижує ефективність парламентської діяльності загалом.

Політична нестабільність у Народних зборах Болгарії часто проявляється у формі частих змін урядів та коаліцій, що безпосередньо впливає на законодавчий процес. Кожна нова коаліція намагається втілити

власні політичні пріоритети, що призводить до переформатування порядку денного парламенту, затримок у підготовці законопроектів та необхідності перегляду вже розроблених нормативних актів. У таких умовах процес прийняття законів стає фрагментарним і менш передбачуваним, що створює додаткові труднощі для уряду та громадськості. Постійна зміна політичних пріоритетів ускладнює формування стабільної політичної стратегії, впливає на довгострокові плани державного розвитку та знижує ефективність парламентського контролю [46, с.2-4].

Фрагментація партійної системи поглиблює проблеми дисципліни голосування. У складі коаліцій часто присутні партії, що мають різні програмні цілі та ідеологічні орієнтації, що ускладнює досягнення єдності при прийнятті ключових рішень. Це спричиняє численні ситуації, коли урядові ініціативи підтримуються лише умовно або відбувається фракційне розколювання голосів у парламенті. Наслідком цього є зниження ефективності парламентської роботи та послаблення довіри до законодавчого органу як до стабільного та дієвого інституту влади.

Кризи у парламентській діяльності також пов'язані з внутрішньопартійними конфліктами. Часто політичні сили, що входять до коаліцій, зазнають внутрішніх розколів через відмінності у лідерських амбіціях, програмних позиціях та підходах до взаємодії з урядом. В результаті депутати можуть залишати партії або створювати нові фракції, що ще більше ускладнює процес формування більшості та стабільної урядової політики. У свою чергу це впливає на законотворчу діяльність, адже кожен законопроект потребує додаткового узгодження та переговорів, а робота парламентських комітетів ускладнюється через конфлікт інтересів різних фракцій.

Особливу роль у кризових процесах відіграють соціальні та економічні чинники, які віддзеркалюються у парламентській роботі. Економічні кризи, соціальні протести або напружена політична ситуація стимулюють появу нових партійних рухів, що прагнуть використати парламентську платформу

для досягнення власних цілей. Це, в свою чергу, збільшує кількість суб'єктів у законодавчому процесі та посилює конкуренцію між партіями, ускладнюючи формування стабільних коаліцій та процес ухвалення законів. Таким чином, зовнішні фактори взаємодіють із внутрішньопартійними процесами, створюючи складну систему політичної нестабільності [33].

Важливим аспектом є й те, що політична фрагментація впливає на ефективність парламентського контролю за діяльністю уряду. Коаліції меншості або уряди, сформовані на основі нестійких коаліцій, мають менший ресурс для проведення власної політики та контролю за реалізацією законів. Опозиція, у свою чергу, часто використовує нестабільність для політичної боротьби, що призводить до загострення конфліктів у парламенті та уповільнення законотворчої діяльності. В результаті парламентська робота стає більш рутинною, орієнтованою на політичну конкуренцію, ніж на системне вирішення державних проблем.

Історичний аналіз кризових явищ у Народних зборах Болгарії дозволяє простежити закономірності їх виникнення та еволюції. Перші роки багатопартійної демократії після 1989 року характеризувалися інтенсивною політичною конкуренцією, численними змінами урядів та коаліцій, що стало певною нормою парламентської практики. Дослідження показують, що нестабільність у ті періоди була пов'язана не лише із внутрішньопартійними конфліктами, а й із соціально-економічними викликами та процесом адаптації країни до ринкових і демократичних стандартів. Цей історичний контекст є важливим для розуміння сучасної політичної ситуації, оскільки багато структурних проблем збереглися й досі, впливаючи на ефективність законотворчості та стабільність коаліцій [24, с. 355].

Порівняльний аналіз із іншими постсоціалістичними країнами Центрально-Східної Європи показує, що фрагментація партійних систем є характерною ознакою процесів демократизації у регіоні. Подібні тенденції спостерігаються в Румунії, Словаччині та Хорватії, де численні політичні партії та нестійкі коаліції створюють складнощі у формуванні стабільного

парламентського середовища. У Болгарії ці проблеми набули особливої виразності через внутрішню політичну конкуренцію, що часто призводить до блокування ключових законодавчих ініціатив та зниження оперативності парламентських рішень. Порівняльний контекст дозволяє оцінити не лише спільні тенденції, а й специфіку болгарського парламентаризму, зокрема його особливу чутливість до соціальних коливань і політичних криз.

Особливої уваги заслуговує вплив політичної нестабільності на рівень довіри громадськості до парламенту. Соціологічні дослідження свідчать, що часті урядові кризи та нестійкі коаліції знижують сприйняття парламенту як ефективного органу влади. Громадяни часто вважають, що парламентська діяльність зосереджена на політичній боротьбі, а не на реальному вирішенні соціально-економічних проблем. Це, у свою чергу, може призводити до зростання політичної апатії, підсилення популістських тенденцій та активізації радикальних рухів, що додатково впливає на стабільність парламентської системи та ефективність законотворчості [43, с. 180-181].

Варто також зазначити, що кризові явища впливають на формування парламентських норм та процедур. Народні збори змушені реагувати на політичну нестабільність шляхом адаптації регламенту, зміни процедур голосування та перегляду правил координації роботи комітетів. Це демонструє здатність парламенту до саморегуляції, однак такі зміни часто мають тимчасовий характер і не вирішують системних проблем фрагментації та нестабільності. Постійна потреба у внесенні змін до процедур свідчить про те, що парламентаризм у Болгарії функціонує у динамічному, але нестабільному середовищі, що потребує комплексного реформування для забезпечення довгострокової ефективності.

Узагальнюючи, можна констатувати, що кризові явища та фрагментація партійної системи залишаються одними з ключових викликів сучасного болгарського парламентаризму. Вони впливають на всі аспекти парламентської діяльності: від законотворчості та координації комітетів до взаємодії з урядом і довіри громадськості. Аналіз історичних та порівняльних

тенденцій демонструє, що ці проблеми носять комплексний характер, поєднуючи внутрішньопартійні конфлікти, структурні особливості виборчої системи та зовнішні соціально-економічні чинники.

Сучасні прояви політичної нестабільності у Народних зборах Болгарії ускладнюють не лише формування урядових коаліцій, а й роботу всього законотворчого механізму. Часті зміни складу парламенту та урядів впливають на планування законотворчої діяльності, знижуючи її передбачуваність і послідовність. Законодавчі ініціативи, які потребують тривалого опрацювання та міжфракційних консультацій, часто блокуються або відтерміновуються через відсутність стабільної більшості. Це створює ситуацію, коли парламентська активність носить фрагментарний характер, і частина стратегічних питань залишається поза межами законодавчого процесу [39, с.16-17].

Особливе значення мають конфлікти між коаліційними та опозиційними силами, які посилюють ефект фрагментації партійної системи. Опозиція у багатьох випадках застосовує тактику блокування законопроектів або затягування розгляду важливих ініціатив, що призводить до подовження парламентських сесій та зростання внутрішньопарламентської напруженості. Подібна практика ускладнює діяльність комітетів, знижує ефективність пленарних засідань та впливає на темпи прийняття законів. Додатковим фактором є активізація позапарламентських груп тиску та громадських організацій, які через суспільний резонанс намагаються впливати на політичні процеси, що в умовах нестабільності може призводити до ще більшого ускладнення координації діяльності законодавчого органу.

Фрагментація партійної системи безпосередньо впливає і на кадрову політику парламентарів та урядових структур. Постійні переформатування коаліцій призводять до частих змін у складі комітетів та керівних органів парламенту, що ускладнює накопичення професійного досвіду та зменшує стабільність у проведенні довгострокових законодавчих проектів. Відсутність стабільності у складі комітетів знижує ефективність контрольних

функцій парламенту, зменшує аналітичний потенціал та ускладнює підготовку якісних законопроектів, що відповідають національним та міжнародним стандартам.

Важливим чинником нестабільності є також соціально-економічне середовище, у якому функціонує парламент. Економічні кризи, зростання соціальної напруженості та політична мобілізація громадян часто викликають появу нових партійних сил або зміну позицій існуючих фракцій. Це створює додаткове навантаження на парламент, змушуючи його адаптуватися до швидкозмінних політичних умов і постійно переглядати порядок денний. У результаті законотворчий процес ускладнюється, а парламентська робота стає більш реактивною, ніж стратегічно спланованою.

Аналіз сучасних кризових явищ у болгарському парламентаризмі дозволяє зробити висновок, що політична нестабільність має комплексний характер і проявляється на кількох рівнях одночасно. Вона пов'язана із внутрішньопартійними конфліктами, структурними особливостями виборчої системи, нестійкістю коаліцій та впливом зовнішніх соціально-економічних чинників. Ці явища суттєво впливають на ефективність законотворчості, функціонування комітетів, дисципліну голосування та рівень довіри громадян до парламенту [24, с.156-157].

Вплив політичної фрагментації на законодавчий контроль у Народних зборах Болгарії проявляється у значній мірі через ускладнення координації між комітетами та урядовими структурами. Кожна партія у складі коаліції прагне забезпечити вплив на ключові напрямки законодавчої діяльності, що призводить до необхідності тривалих міжфракційних консультацій та узгодження позицій. Це сповільнює розгляд законопроектів та створює ризик відкладання важливих рішень, що особливо критично у випадку економічних або соціальних криз. Паралельно з цим, уряд змушений балансувати між різноспрямованими інтересами коаліційних партій, що знижує оперативність його дій і ускладнює виконання програмних обіцянок.

Фрагментація також позначається на ефективності взаємодії парламенту з опозицією. Опозиційні сили використовують політичну нестабільність для блокування ініціатив уряду, критики законопроектів та активного медійного тиску. У результаті парламентська робота стає більш конфліктною, а прийняття компромісних рішень потребує значних витрат часу та ресурсів. Відсутність стабільної більшості ускладнює застосування стандартних процедур законотворчості, знижує ефективність комітетської роботи та обмежує можливості парламенту здійснювати контрольні функції над виконавчою владою.

Особливої уваги заслуговує вплив фрагментації на прийняття стратегічних законодавчих ініціатив. У періоди політичної нестабільності парламент змушений діяти в умовах компромісів, що часто призводить до ухвалення неповних або узгоджених частково законопроектів, які потребують додаткових уточнень і поправок у майбутньому. Це створює циклічний ефект, коли парламентська робота зосереджується на нагальних питаннях, а довгострокові програми розвитку держави залишаються поза увагою. Таке становище підвищує ризик виникнення адміністративних колізій, суперечностей між законами та неузгодженості у реалізації державної політики [43, с.180-181].

У контексті європейської інтеграції та взаємодії з міжнародними організаціями політична фрагментація ускладнює виконання зовнішніх зобов'язань. Коаліційні уряди та парламентські комітети стикаються з потребою оперативно реагувати на директиви та рекомендації ЄС, узгоджуючи їх із внутрішніми політичними інтересами. Часто процес імплементації європейських норм затягується через суперечності між фракціями, що негативно позначається на іміджі країни та її здатності швидко адаптуватися до вимог міжнародного співтовариства.

Вплив кризових явищ на парламентську дисципліну також відчутний. Фрагментація та політична нестабільність сприяють тому, що депутати вдаються до індивідуальної політичної поведінки, не завжди дотримуючись

колективних рішень коаліції. Це послаблює контроль над законодавчим процесом, знижує ефективність голосування та створює додаткові ризики для стабільності урядових рішень. Водночас така ситуація стимулює парламент до впровадження більш гнучких процедур, що дозволяють швидко адаптуватися до зміни політичної кон'юнктури та зберігати мінімальні стандарти ефективності законотворчості.

Сучасні механізми подолання кризових явищ і політичної фрагментації у Народних зборах Болгарії орієнтовані на посилення координації між фракціями, удосконалення процедур комітетської роботи та підвищення ефективності урядово-парламентської взаємодії. Одним із ключових напрямів є формування більш стабільних коаліційних угод із чітким визначенням програмних пріоритетів та узгоджених рішень щодо законодавчих ініціатив. Це дозволяє зменшити вплив внутрішньопартійних конфліктів, забезпечити більшу передбачуваність законотворчого процесу та підвищити дисципліну голосування у парламенті [2, с.32-33].

Значну роль відіграють комунікаційні та аналітичні інструменти, які сприяють прозорості та ефективності парламентської діяльності. Використання сучасних платформ електронного документообігу, цифрових систем моніторингу законопроектів та інтерактивних механізмів громадського обговорення дозволяє зменшити часові затрати на узгодження позицій між фракціями та підвищує якість підготовки законопроектів. Крім того, такі інструменти сприяють залученню громадськості до політичного процесу, підвищуючи рівень довіри до парламенту та створюючи умови для більш зваженого прийняття рішень у кризових умовах.

Порівняльний аналіз з іншими постсоціалістичними країнами Центрально-Східної Європи свідчить, що стабілізація парламентських процесів досягається завдяки поєднанню внутрішньопартійної дисципліни, ефективного регламенту роботи комітетів та чіткої коаліційної політики. Досвід Польщі, Чехії та Угорщини демонструє, що у країнах із високим рівнем політичної фрагментації парламентські процедури мають бути

адаптивними та передбачати механізми швидкого вирішення конфліктів між фракціями. Болгарія, враховуючи власні історичні та політичні особливості, успадковує ці практики через модифікацію регламенту, зміцнення ролі аналітичних служб парламенту та створення додаткових інструментів для міжфракційних консультацій.

У контексті законодавчого контролю ефективними є механізми парламентського моніторингу та комітетської перевірки урядових рішень. У періоди фрагментації та політичної нестабільності Народні збори Болгарії активно використовують систему спеціальних комітетів, тимчасових робочих груп та парламентських слухань для оцінки виконання законів та програм уряду. Це дозволяє компенсувати слабкі сторони коаліційної роботи, забезпечити безперервність контролю та запобігти прийняттю законодавчих актів, що суперечать національним або міжнародним стандартам.

Не менш важливим аспектом є розвиток практики міжпарламентської співпраці та обміну досвідом із зарубіжними партнерами. Участь Народних зборів у роботі міжнародних організацій, парламентських асамблей та робочих груп ЄС дозволяє підвищувати професійний рівень депутатів, запозичувати ефективні методи подолання фрагментації та адаптувати кращі практики інших країн до національних умов. Така зовнішня взаємодія сприяє не лише підвищенню ефективності парламентської діяльності, а й зміцненню авторитету Народних зборів у міжнародному контексті [46, с.2-4].

Узагальнюючи, можна констатувати, що сучасні інструменти подолання політичної нестабільності та фрагментації у Болгарії спрямовані на посилення координації між фракціями, удосконалення регламентних процедур, впровадження цифрових платформ та підвищення аналітичного потенціалу парламенту. Вони дозволяють забезпечити більш передбачуваний і системний законотворчий процес, стабілізувати урядові коаліції та підвищити довіру громадськості до законодавчого органу. Водночас ці заходи не ліквідують повністю внутрішні конфлікти та зовнішні виклики, але

створюють умови для їх ефективного регулювання та мінімізації негативного впливу на парламентаризм у XXI столітті.

3.3. Перспективи модернізації парламентаризму Болгарії крізь призму цифрової трансформації та міжнародних зобов'язань

Сучасний парламентаризм у Болгарії стикається з новими викликами та можливостями, що виникають у контексті цифрової трансформації та інтеграції країни у міжнародні структури, зокрема Європейський Союз і Ради Європи. Перехід до цифрового парламентського середовища стає не лише інструментом підвищення ефективності законотворчого процесу, а й механізмом зміцнення демократичних інститутів. Використання цифрових технологій дозволяє підвищити прозорість діяльності Народних зборів, скоротити часові витрати на підготовку та узгодження законопроектів, а також забезпечити більш широкий доступ громадян до інформації про парламентські рішення та хід їх виконання.

Впровадження електронних платформ для обміну документами, електронного голосування та комунікації між депутатами і комітетами значно підвищує оперативність роботи парламенту. Це особливо важливо у періоди політичної нестабільності, коли швидкість прийняття рішень стає критичною для ефективного функціонування державного апарату. Завдяки цифровим інструментам можна оперативно формувати статистичні дані щодо результатів голосування, відстежувати прогрес законодавчих ініціатив та забезпечувати прозорість процесів для громадськості [41].

Цифровізація парламентаризму також відкриває нові перспективи для розвитку міжфракційного діалогу та громадської участі. Електронні консультаційні платформи дозволяють депутатам різних політичних сил більш ефективно обмінюватися інформацією, координувати роботу комітетів та обговорювати законопроекти у режимі реального часу. Для громадян цифрові інструменти створюють можливості участі у громадських

обговореннях, подачі пропозицій щодо законопроектів та відстеження їх розгляду у парламенті. Такий підхід сприяє підвищенню довіри суспільства до законодавчого органу та посилює демократичну легітимність парламентаризму.

Міжнародні зобов'язання Болгарії, пов'язані із членством у ЄС та виконанням стандартів Ради Європи, стимулюють модернізацію парламентських процесів. Законодавча діяльність Народних зборів повинна відповідати європейським нормам, забезпечувати гармонізацію національного законодавства з директивами ЄС та враховувати рекомендації міжнародних організацій щодо підвищення ефективності законотворчості. Виконання цих зобов'язань стимулює розвиток процедур парламентського контролю, покращує стандарти аналітичного забезпечення та впроваджує кращі практики прозорості та публічності.

Цифрова трансформація парламентаризму включає також розвиток електронних інструментів для контролю урядових ініціатив та моніторингу виконання законів. Системи електронного документообігу, бази даних законодавчих актів та аналітичні платформи дозволяють парламенту своєчасно реагувати на зміни у законодавстві, оцінювати ефективність реалізації політичних програм та запобігати правовим колізіям. В умовах фрагментації партійної системи такі інструменти забезпечують більш структуровану взаємодію між депутатами, підвищують рівень дисципліни та сприяють стабілізації законотворчого процесу [34, с.39-40].

Одним із ключових напрямів цифрової трансформації парламентаризму Болгарії є вдосконалення процедур роботи комітетів. Комітети, які відіграють центральну роль у підготовці законопроектів, отримують можливість використовувати електронні системи для обміну документами, проведення дистанційних консультацій та оперативного узгодження поправок. Це значно скорочує час підготовки матеріалів для пленарних засідань та підвищує якість законотворчої діяльності. Завдяки цифровим

інструментам депутати можуть отримувати доступ до великого обсягу аналітичних матеріалів, статистичних даних і результатів експертних оцінок, що сприяє більш обґрунтованому прийняттю рішень.

Впровадження електронного голосування та цифрових платформ для фіксації результатів голосування сприяє підвищенню прозорості та підзвітності парламентарів. Системи електронного голосування дозволяють оперативно відстежувати позиції депутатів з різних фракцій, контролювати дотримання коаліційних угод та забезпечувати точний облік голосів у режимі реального часу. Це створює умови для підвищення дисципліни голосування, зменшення випадків невиконання колективних рішень та забезпечення стабільності у прийнятті законодавчих актів.

Цифровізація також відкриває нові можливості для участі громадськості у процесі законотворчості. Онлайн-консультації, платформи для обговорення законопроектів та інструменти для подачі пропозицій дозволяють громадянам безпосередньо впливати на формування парламентської політики. Такі механізми сприяють підвищенню рівня демократичної легітимності, зменшують ризик політичної апатії та підвищують довіру до законодавчого органу. Інтеграція цифрових інструментів у роботу парламенту робить процес законотворчості більш відкритим та ефективним, забезпечуючи одночасно контроль за діяльністю депутатів і взаємодію з виборцями [37, с. 216-217].

Важливою складовою модернізації парламентаризму є також гармонізація національних законодавчих процедур із стандартами Європейського Союзу. Членство Болгарії у ЄС передбачає адаптацію законодавства до директив та регламентів спільноти, а також підвищення ефективності контролю за виконанням міжнародних зобов'язань. Парламент, використовуючи цифрові платформи та аналітичні ресурси, отримує змогу своєчасно виявляти невідповідності у законодавчому полі та проводити необхідні корективи, що підвищує відповідність національного законодавства європейським стандартам.

Цифрові технології сприяють більш ефективній взаємодії Народних зборів із урядовими та незалежними аналітичними структурами. Платформи для обміну даними, системи електронної звітності та бази даних законодавчих актів дозволяють депутатам швидко отримувати інформацію про хід виконання державних програм, здійснювати аналітичну оцінку урядових рішень та ефективно координувати діяльність комітетів. Це сприяє зниженню ризику політичних колізій, підвищенню якості законотворчості та більш ефективному виконанню парламентських функцій у складних політичних умовах.

Впровадження цифрових технологій у парламентську діяльність Болгарії значно посилює можливості контролю за роботою уряду та реалізацією законів. Системи електронного моніторингу дозволяють комітетам та окремим депутатам відстежувати виконання державних програм у режимі реального часу, аналізувати статистичні дані та оцінювати ефективність прийнятих рішень. Це зменшує ризик формального виконання законів та сприяє більш глибокому аналітичному підходу до оцінки діяльності виконавчої влади. Водночас цифрові платформи забезпечують прозорість цих процесів для громадськості, створюючи умови для відкритого контролю та підвищення довіри до парламенту [49, с. 328-331].

Цифровізація комунікації між депутатами та громадянами дозволяє створювати більш інтерактивні форми взаємодії. Соціальні мережі, офіційні веб-портали парламенту та інтерактивні консультаційні платформи дозволяють громадянам подавати пропозиції, коментарі та зауваження щодо законопроектів. Це не лише підвищує рівень участі суспільства у законотворчості, а й забезпечує зворотний зв'язок, що дозволяє депутатам оперативно реагувати на громадські потреби та очікування. Розширення цифрової комунікації стає ключовим фактором підвищення легітимності парламентаризму у XXI столітті.

Цифрова трансформація також створює умови для вдосконалення процесу підготовки законопроектів. Використання електронних баз даних,

аналітичних платформ та систем автоматизованої перевірки правових норм дозволяє значно знизити ризик колізій у законодавстві, підвищує точність формулювань та сприяє інтеграції кращих практик із зарубіжного досвіду. Це особливо важливо для забезпечення відповідності національного законодавства стандартам ЄС, де якість формулювання законів та ефективність їх реалізації мають критичне значення для функціонування державних інститутів.

Перспективи модернізації парламентаризму через цифрові технології тісно пов'язані із міжнародними зобов'язаннями Болгарії. Членство у ЄС та активна участь у роботі міжнародних парламентських асамблей вимагають від Народних зборів забезпечення прозорості, оперативності та ефективності законодавчого процесу. Використання цифрових платформ сприяє швидкій адаптації законодавчих актів до директив ЄС, оперативному обміну інформацією та контролю за виконанням міжнародних угод. Це формує більш інтегровану систему взаємодії на національному та міжнародному рівнях [49, с.328-331].

Електронні платформи дозволяють депутатам різних політичних сил оперативно обмінюватися інформацією, погоджувати позиції щодо законопроектів та проводити дистанційні консультації. Це сприяє більш конструктивному діалогу, зменшує політичні конфлікти та підвищує стабільність коаліційних угод. У довгостроковій перспективі такі цифрові механізми сприяють формуванню більш передбачуваного та ефективного законотворчого процесу, що відповідає стандартам європейської демократії.

Інтеграція міжнародних практик у модернізацію парламентаризму Болгарії є одним із ключових аспектів цифрової трансформації. Досвід країн Європейського Союзу демонструє, що успішне впровадження цифрових технологій у роботу парламенту значною мірою залежить від здатності адаптувати міжнародні стандарти до національного політичного контексту. Народні збори Болгарії, використовуючи рекомендації Ради Європи та кращі практики європейських парламентів, поступово впроваджують інноваційні

методи підготовки, обговорення та прийняття законів. Це дозволяє підвищити ефективність законотворчого процесу, забезпечити прозорість діяльності депутатів та стабілізувати міжфракційні взаємини.

Особливу роль відіграють системи електронного документообігу та аналітичного забезпечення діяльності парламенту. Ці інструменти дозволяють оперативно збирати дані щодо виконання законів, аналізувати ефективність урядових програм та здійснювати порівняльний аналіз із міжнародними практиками. В умовах фрагментації партійної системи та політичної нестабільності цифрові технології створюють можливість для швидкого прийняття рішень та ефективного контролю за діяльністю уряду. Водночас вони забезпечують прозорість процесів для громадськості та міжнародних партнерів [34, с.39-40].

Використання електронних платформ для парламентських слухань і комітетських засідань сприяє більш гнучкому та адаптивному законотворчому процесу. Депутати можуть брати участь у засіданнях дистанційно, отримувати доступ до аналітичних матеріалів та оперативно погоджувати зміст законопроектів. Це зменшує час на міжфракційні консультації та підвищує якість прийнятих рішень. Такий підхід особливо важливий у періоди політичної нестабільності, коли швидкість реагування на суспільні та економічні виклики стає критичною.

Міжнародні зобов'язання Болгарії передбачають також дотримання стандартів відкритості та підзвітності парламентарів. Цифрові інструменти дозволяють відстежувати участь депутатів у засіданнях, результати голосувань та виконання зобов'язань, закріплених у коаліційних угодах. Це підвищує дисципліну депутатів, сприяє більш зваженому прийняттю рішень та зменшує ризики корупційних або непрозорих практик. У довгостроковій перспективі такі заходи зміцнюють демократичні інститути та підвищують довіру громадян до парламенту.

Цифровізація сприяє також розвитку міжпарламентських контактів та обміну досвідом. Народні збори Болгарії активно співпрацюють із

парламентами інших країн-членів ЄС, беручи участь у робочих групах, спільних проектах та міжнародних конференціях. Використання електронних платформ для таких обмінів дозволяє оперативно обмінюватися аналітичними матеріалами, запроваджувати інноваційні практики та адаптувати кращі міжнародні стандарти до національних умов. Це створює умови для підвищення професійного рівня парламентарів, розвитку законодавчої експертизи та зміцнення міжнародного авторитету Народних зборів.

Разом із перевагами цифрової трансформації парламентаризму виникають і певні виклики, пов'язані з технологічною, організаційною та правовою складовими процесу. Одним із ключових викликів є забезпечення кібербезпеки та конфіденційності даних у парламентській діяльності. Використання електронних платформ для обміну документами, голосування та комунікації потребує надійного захисту інформації, запобігання несанкціонованому доступу та мінімізації ризику витоку даних, що може вплинути на легітимність законотворчого процесу. Народні збори Болгарії мають розвивати стандарти безпеки, інтегрувати сучасні технологічні рішення та навчати персонал для ефективного використання цифрових інструментів [37, с.220-221].

Ще одним аспектом є необхідність адаптації регламентних та законодавчих норм до нових умов цифрової роботи. Традиційні процедури підготовки та ухвалення законів потребують модернізації, щоб враховувати можливості дистанційного голосування, електронної подачі поправок та обговорень у комітетах. Це вимагає внесення змін до регламенту Народних зборів, створення нормативної бази для правового оформлення електронних процесів та забезпечення юридичної сили цифрових документів. Водночас таке реформування сприяє підвищенню ефективності парламентської роботи та забезпечує відповідність європейським стандартам законодавчого процесу.

Важливим викликом залишається і забезпечення рівного доступу до цифрових інструментів для всіх депутатів та фракцій. Різниця у технічній

підготовці, рівні цифрових навичок та доступі до сучасних платформ може призвести до нерівномірної участі депутатів у законотворчому процесі. Народні збори Болгарії повинні впроваджувати навчальні програми, технічну підтримку та системи наставництва для забезпечення рівних умов роботи всіх парламентарів, що дозволяє уникнути дисбалансу у впливі різних політичних сил.

Перспективи цифрової модернізації тісно пов'язані з інтеграцією Болгарії у міжнародні структури та виконанням стандартів ЄС і Ради Європи. Парламент має забезпечувати оперативне узгодження національного законодавства з директивами ЄС, адаптувати кращі практики європейських парламентів та забезпечувати відкритість і підзвітність у міжнародному контексті. Використання електронних платформ для міжпарламентських обмінів, доступу до міжнародних баз даних та участі у спільних проектах дозволяє Народним зборам підвищувати професійний рівень депутатів і відповідність законодавчих процедур міжнародним стандартам [57, с. 39-40].

Цифрові інструменти також відкривають нові можливості для підвищення ефективності контролю за діяльністю уряду. Використання аналітичних платформ для моніторингу виконання законів, оцінки ефективності державних програм та аналізу соціально-економічних наслідків законодавчих актів дозволяє парламенту своєчасно реагувати на проблеми та оперативно ухвалювати корективні рішення. У довгостроковій перспективі такі механізми підвищують якість законодавчого процесу, зменшують ризик політичних колізій та сприяють стабілізації парламентської системи у складних політичних і економічних умовах.

Перспективи модернізації парламентаризму Болгарії через цифрову трансформацію та інтеграцію міжнародних стандартів виглядають багатообіцяючими, проте потребують системного та комплексного підходу. Використання цифрових платформ, електронного голосування, аналітичних інструментів та інтерактивних комунікаційних систем дозволяє підвищити ефективність законотворчого процесу, забезпечити прозорість діяльності

депутатів і зміцнити демократичну легітимність Народних зборів. Це сприяє стабілізації парламентської системи, зменшенню політичної фрагментації та підвищенню дисципліни голосування у фракціях.

У контексті виконання міжнародних зобов'язань цифровізація сприяє гармонізації національного законодавства з директивами ЄС, підвищенню ефективності контролю за урядом та забезпеченню відповідності стандартам Ради Європи. Парламент отримує можливість швидко реагувати на зміни у міжнародному політичному та законодавчому середовищі, адаптувати кращі практики інших країн до національних умов та забезпечувати участь громадян у законотворчості через інтерактивні платформи. Такий підхід формує більш інтегровану систему взаємодії парламенту на національному та міжнародному рівнях.

Одним із ключових чинників успішної модернізації є підвищення кваліфікації депутатів та персоналу парламенту у сфері цифрових технологій. Навчальні програми, семінари та практичні тренінги дозволяють забезпечити рівні умови для всіх парламентарів, підвищують ефективність міжфракційної взаємодії та запобігають дисбалансу у використанні цифрових інструментів. Розвиток цифрових компетенцій стає критично важливим елементом зміцнення демократичних інститутів та забезпечення стабільності парламентської системи.

Важливим аспектом є також удосконалення процедур контролю за виконанням законів і державних програм. Цифрові системи моніторингу дозволяють аналітично оцінювати ефективність урядових ініціатив, швидко виявляти невідповідності та приймати корективні рішення. Такий підхід підвищує якість законотворчого процесу, зменшує ризики політичних конфліктів і створює умови для передбачуваного функціонування парламенту у складних політичних та соціально-економічних умовах.

Перспективи розвитку цифрового парламентаризму також включають вдосконалення взаємодії з громадськістю. Використання електронних платформ для публічних консультацій, онлайн-опитувань та обговорень

законопроектів сприяє формуванню більш активної громадянської позиції, підвищує довіру до парламенту та забезпечує врахування громадської думки у законотворчості. Це створює умови для більш відкритого, підзвітного та демократичного процесу прийняття рішень, який відповідає сучасним європейським стандартам.

Модернізація парламентаризму Болгарії крізь призму цифрової трансформації та міжнародних зобов'язань передбачає комплексний розвиток технологічної, організаційної та правової складових парламентської діяльності. Впровадження інноваційних цифрових інструментів, підвищення кваліфікації депутатів, адаптація регламентних процедур, інтеграція міжнародних стандартів та забезпечення активної участі громадськості створюють умови для більш ефективного, прозорого та стабільного функціонування Народних зборів у XXI столітті.

Цифрова трансформація та міжнародна інтеграція стають не лише інструментами модернізації, а й ключовими чинниками розвитку сучасного парламентаризму Болгарії. Вони дозволяють поєднати ефективність законотворчого процесу з демократичною легітимністю, зміцнити коаліційні угоди та забезпечити стабільність політичної системи, що є необхідною умовою для успішного функціонування державних інститутів у сучасних умовах глобалізації та інтеграції у європейський політичний простір [49, с. 328-329].

Аналіз сучасних викликів та перспектив розвитку інституту парламентаризму Болгарії у XXI столітті показує, що Народні збори країни функціонують у складному політичному, соціальному та міжнародному контексті. Вплив європейської інтеграції та зовнішніх чинників визначає особливості законодавчого процесу, стимулює гармонізацію національного законодавства з директивами ЄС та підвищує стандарти парламентського контролю. У цьому контексті Болгарія демонструє прагнення поєднувати власні історико-політичні традиції з європейськими практиками, що дозволяє

зміцнювати демократичні інститути та підвищувати легітимність парламентаризму.

Проблеми фрагментації партійної системи, політичної нестабільності та кризових явищ у парламенті створюють виклики для ефективного законотворчого процесу. Аналіз показав, що цифрова трансформація та впровадження інноваційних технологій можуть стати потужними інструментами стабілізації парламентської діяльності, підвищення прозорості, дисципліни голосування та міжфракційної взаємодії. Використання електронних платформ для комітетської роботи, голосування, обміну аналітичними матеріалами та консультацій із громадськістю сприяє оперативності прийняття рішень та більш ефективному контролю за виконанням законів.

Особлива увага приділяється підвищенню кваліфікації депутатів та розвитку цифрових компетенцій парламентського персоналу, що дозволяє забезпечити рівні умови участі всіх фракцій у законотворчому процесі. Інтеграція міжнародних практик та виконання європейських зобов'язань стимулюють адаптацію національного законодавства до загальноєвропейських стандартів, підвищують ефективність контролю уряду та створюють умови для активної участі громадян у процесі прийняття рішень.

Таким чином, дослідження підтверджує, що сучасний парламентаризм Болгарії перебуває на етапі активної трансформації, де цифрові технології та міжнародні стандарти виступають ключовими чинниками модернізації. Впровадження інноваційних рішень сприяє підвищенню ефективності законодавчого процесу, стабілізації парламентської системи та зміцненню демократичних інститутів, що є необхідною умовою для сталого розвитку держави в умовах глобалізації та європейської інтеграції.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі отримано висновки, які є розв'язанням поставлених дослідницьких завдань:

1. Вивчення стану наукової розробки проблеми формування та функціонування інституту парламентаризму в Республіці Болгарія дозволило систематизувати джерела та виокремити основні тематичні аспекти досліджень, які розкривають зміст проблематики в політологічному контексті.

Парламентаризм є складним політико-правовим феноменом, що органічно поєднує інституційні механізми з демократичними цінностями. У Республіці Болгарія основою цього явища є принципи народного суверенітету, поділу влади, верховенства права та відповідальності органів влади перед громадянами. Серед основних характеристик болгарського парламентаризму в роботі виділено виборність, колегіальність, законодавчу роботу парламенту, контрольну функцію, інституційну стабільність та системність. Вказані характеристики визначають парламент як ключовий елемент демократичної державності, що забезпечує реалізацію прав і свобод громадян, а також гарантує ефективне функціонування політичної системи в цілому.

При дослідженні парламентаризму в Болгарії використано комплексний міждисциплінарний підхід, який передбачав застосування системного, структурно-функціонального, інституціонального та порівняльно-правового аналізу. Крім того, авторка послуговувалася у роботі історичним, діахронним, синхронним та іншими методами, які дозволили врахувати еволюційні та сучасні аспекти розвитку парламентських інститутів.

Використаний нормативно-ціннісний підхід, орієнтований на вивчення принципів демократичного управління та політичної культури, посприяв детальному аналізу не лише структури, а й функціонування парламентської системи в Болгарії. Застосування зазначених методів у контексті аналізу

парламентаризму Республіки Болгарія дозволило отримати об'єктивне розуміння розвитку парламентської практики цієї країни.

2. Проаналізовані особливості парламенту – Народних зборів Болгарії, розвиток законодавчого процесу та механізми парламентського контролю. Виявлено, що Народні збори є однопалатним парламентом та головним органом законодавчої влади. Конституція Республіки Болгарія 1991 р. закріпила парламентську форму правління, за якою уряд формується в парламенті і є йому підзвітним. Структура Народних зборів включає керівні органи (голова, заступники), парламентські групи, постійні та тимчасові комісії, що забезпечують організацію і здійснення діяльності парламенту. Однопалатність парламенту сприяє оперативності ухвалення рішень, однак це також підвищує ризик політичної нестабільності та обмежує можливості для глибоких законодавчих дискусій, що певною мірою впливає на якість прийнятих законів та ефективність їх реалізації.

В 1989-1992 рр. в Болгарії на інституційному рівні було закладено основи плюралістичної парламентської демократії, легітимаційний фундамент для подальших законодавчих, політичних і соціально-економічних змін, які стали ключовими у процесі демократизації країни.

Аргументовано, що традиційні особливості болгарської політичної культури ускладнювали й уповільнювали інституціоналізацію демократії західного типу в межах моделі «навздогінної модернізації». Напруга і конфліктність у суспільстві на початку 1990-х рр. підвищувалися через складні трансформації у соціально-економічній сфері, розбіжностях у стратегіях розвитку «нових» і «старих» еліт, актуалізацію «турецького питання», невдалі спроби боротьби з корупцією тощо.

3. Оцінка організаційної структури та функціонування Народних зборів Болгарії. У процесі дослідження організаційної структури та функціонування Народних зборів Болгарії було обґрунтовано наявність як позитивних, так і негативних аспектів, які визначають ефективність роботи цього важливого політичного інституту країни. Народні збори Болгарії є однопалатним

парламентом, що значно впливає на їх організаційну структуру та законодавчий процес. Відповідно до Конституції Республіки Болгарія, парламент складається з 240 депутатів, обраних за пропорційною системою. Це забезпечує рівномірне представництво політичних сил у парламенті, однак висока фрагментація політичного спектру створює труднощі в процесі ухвалення законів та формуванні стабільних коаліцій.

Організаційно Народні збори мають систему керівних органів, до яких належать голова парламенту, його заступники, а також постійні та тимчасові комісії. Крім того, в рамках парламенту існують політичні групи, які здійснюють поділ праці серед депутатів, сприяючи спеціалізації в різних сферах діяльності. Проте велика кількість комісій і політичних груп, а також відсутність чітких механізмів координації між ними, призводить до неефективного використання ресурсів і затягування законодавчого процесу. Така ситуація ускладнює прийняття важливих рішень і негативно позначається на якості законів, які часто є компромісними, результатом політичних суперечностей.

Один із ключових недоліків організаційної структури Народних зборів Болгарії полягає в політичній нестабільності, викликаній частими змінами урядів та коаліцій. Високий рівень фрагментації політичного ландшафту країни призводить до затримок у процесі ухвалення важливих законодавчих ініціатив, що ускладнює проведення необхідних реформ і гальмує економічний та соціальний розвиток. Недостатня політична культура в суспільстві, а також певна ізоляція парламентаріїв від реальних потреб громадян, є ще однією причиною, чому парламентська діяльність не завжди відповідає сподіванням виборців, що в свою чергу сприяє зниженню рівня довіри до парламентаризму в Болгарії.

Незважаючи на ці труднощі, наявність органів парламентського контролю, таких як комісії з питань бюджету, економічних реформ та прав людини, є важливим інструментом для забезпечення ефективності роботи парламенту. Ці органи забезпечують необхідний рівень нагляду за діяльністю

уряду, що підвищує відповідальність Народних зборів перед громадянами. Однак, через політичні розбіжності та недостатню незалежність деяких комісій, парламентський контроль не завжди є результативним. Це ускладнює боротьбу з корупцією та забезпечення прозорості в роботі урядових структур, що негативно позначається на загальному стані державного управління.

Таким чином, організаційна структура Народних зборів Болгарії має значний потенціал для вдосконалення. Для підвищення ефективності парламентської діяльності необхідно реалізувати ряд реформ, спрямованих на покращення політичної кооперації між партіями, зміцнення незалежності парламентських комісій, а також забезпечення більш прозорого та чіткого процесу ухвалення рішень. Лише в умовах політичної стабільності та підвищення рівня довіри громадян до парламенту можливо досягти високого рівня ефективності в роботі Народних зборів Болгарії.⁴ Досліджено роль парламентаризму в процесах демократизації Болгарії: політичні трансформації та виклики. У рамках дослідження було вивчено роль парламентаризму в процесах демократизації Болгарії, що розпочалися наприкінці 1980-х – на початку 1990-х років, коли країна зазнала значних політичних та соціальних трансформацій. Цей період став важливим етапом не лише в політичному житті, але й у становленні інституту парламентаризму, що відобразився у прийнятті Конституції Республіки Болгарія 1991 року, яка закріпила основи парламентської демократії. У рамках цієї моделі уряд Болгарії був підзвітний парламенту, що становило суттєву зміну в політичній організації держави. Проте цей процес супроводжувався низкою викликів, які суттєво вплинули на функціонування Народних зборів.

Один з найбільших викликів, який поставав перед країною в період трансформації, полягав у відновленні політичної стабільності після десятиліть соціалістичного режиму. В 1990-х роках Болгарія пережила період інтенсивних політичних змін, що включали спроби створення нових

політичних інститутів, адаптації старих механізмів до нових умов, а також розвиток політичної культури, що була вкрай необхідною для забезпечення ефективної парламентської діяльності. Однак ці зміни були значною мірою ускладнені проблемами, такими як нестабільність в урядових структурах, корупція, а також серйозні економічні труднощі. Ці фактори суттєво гальмували ефективне функціонування парламенту, оскільки не сприяли зміцненню довіри до політичних інститутів і, зокрема, до Народних зборів.

З огляду на історичні та соціально-економічні труднощі, парламентаризм у Болгарії став не лише відображенням політичної реальності того часу, але й важливим інструментом політичної легітимізації нової влади. Створення демократичного парламенту стало частиною ширшої стратегії політичної трансформації, метою якої була інтеграція країни в європейські та міжнародні структури. Однак навіть після кількох етапів політичної стабілізації в середині 1990-х років стало очевидним, що політична фрагментація, а також глибокі суперечності між старими та новими елітами продовжували затримувати якісні зміни в парламенті. В результаті цього Народні збори не могли ефективно виконувати свої функції, що стало перешкодою для проведення необхідних реформ і зміцнення демократичних інститутів.

Процес адаптації політичних інститутів до вимог парламентської демократії в Болгарії був поступовим і не рівномірним. Хоча проводилися спроби реформувати парламент, ці зміни не завжди були достатньо ефективними. Болгарський парламент продовжував стикатися з проблемами, такими як відсутність стійкої політичної культури, низький рівень довіри до депутатів і обмежена участь громадян у політичному процесі. Це відображало не лише внутрішні проблеми країни, але й спадщину авторитарного режиму, яка наклала свій відбиток на громадську свідомість.

Важливою частиною процесу зміцнення парламентаризму стало формування нової політичної свідомості серед громадян, що підтримувала і зміцнювала демократичні інститути. Для цього були необхідні не лише

правові реформи, але й глибші зміни в політичній культурі, що дозволили б створити стабільні та ефективні політичні інститути. Однак питання ефективності парламенту залишаються актуальними і в наш час. Динаміка політичних змін, що відбуваються в країні, продовжує впливати на функціонування Народних зборів, визначаючи подальші перспективи розвитку парламентської демократії в Болгарії.

5. Проблеми та перспективи законодавчого процесу в Болгарії: від законодавчих ініціатив до їх реалізації. Однією з ключових тем, що стали предметом дослідження, є особливості законодавчого процесу в Народних зборах Болгарії. У ході аналізу розвитку законодавчої практики було виявлено, що Болгарія, як і багато інших країн Центрально-Східної Європи, зіткнулася з проблемами стабільності законодавчих ініціатив та їх ефективної реалізації.

Значний прогрес у розвитку законодавчого процесу Болгарії після 1990-х років став важливим кроком у напрямку демократизації політичної системи, однак на сьогоднішній день парламентаризм в країні стикається з серйозними труднощами. Однією з головних проблем є політична нестабільність, фрагментація політичного спектру та наявність глибоких конфліктів між партіями, що суттєво ускладнюють ухвалення законів. Водночас, недостатня координація між парламентськими групами, а також відсутність ефективного механізму громадського контролю, знижують якість і швидкість законодавчого процесу, що призводить до затягування ухвалення важливих ініціатив.

Аналіз показав, що однією з основних проблем є відсутність узгодженості між урядом та парламентом, що негативно позначається на взаємодії між органами влади. Законодавчі ініціативи часто не отримують належної підтримки через політичну фрагментацію, а різні стратегії розвитку та інтереси політичних партій стають на заваді успішному ухваленню реформ. Це спричиняє часті зміни урядів, що ускладнює реалізацію великих політичних змін і створює додаткові бар'єри для стабільності та

ефективності законодавчого процесу. Крім того, інституційна слабкість деяких секторів державного управління не дозволяє належно контролювати прийняття та впровадження законів, а також забезпечувати їх реальне виконання.

Іншим важливим чинником, що обмежує ефективність законодавчого процесу, є недосконалість процедур парламентського контролю за діяльністю уряду. На сьогоднішній день законодавчі акти часто не піддаються достатньому аналізу та обговоренню на рівні парламентських комісій, що призводить до ухвалення рішень без належної оцінки їх соціальних і економічних наслідків. Цей недолік створює умови для ухвалення законів, що не завжди відповідають потребам громадян або не враховують реальні умови суспільного розвитку.

У контексті поліпшення законодавчого процесу в Болгарії перспективи лежать у реформуванні існуючих процедур ухвалення законів, а також у забезпеченні більшої прозорості в законодавчій діяльності. Одним із ефективних шляхів підвищення якості законодавства є залучення громадян до процесу ухвалення законів, що передбачає створення механізмів громадських слухань та публічних консультацій щодо ключових законодавчих ініціатив. Це дозволить зробити процес більш інклюзивним і чутливим до потреб суспільства.

Важливою складовою в удосконаленні законодавчого процесу є посилення ролі парламентських комісій у попередньому аналізі законопроектів. Поглиблений аналіз проектів законів, а також їх обговорення з широким колом експертів та громадськості дозволить приймати більш виважені рішення, що відповідатимуть реальним потребам економіки та суспільства.

Не менш важливим є питання міжпарламентської співпраці в рамках Європейського Союзу. Як член ЄС, Болгарія має можливість інтегрувати в своє національне законодавство європейські стандарти та практики, що сприятиме підвищенню якості законодавчого процесу, а також дозволить

країні більш ефективно взаємодіяти з іншими державами-членами ЄС. Розвиток міжпарламентської співпраці, обмін досвідом та впровадження європейських стандартів сприятимуть більш ефективній інтеграції Болгарії в європейське правове поле і підвищенню міжнародної репутації країни.

Таким чином, для забезпечення стабільності законодавчого процесу та ефективного впровадження законодавчих ініціатив необхідно здійснити комплексні реформи, спрямовані на вдосконалення процедур ухвалення законів, зміцнення парламентського контролю та забезпечення активної участі громадян у політичному процесі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Аліксійчук О. В. Механізм функціонування та сучасні тенденції розвитку європейського парламентаризму. *Філософія та політологія в контексті сучасної культури*. 2021. Т. 13, №1. С. 73-78. DOI: 10.15421/352108.
2. Бурдяк, В. Політичний процес у Болгарії: невдала коаліція та треті впродовж року вибори до парламенту. *Медіафорум : аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент*. 2021. 9. С. 28-49. DOI:<https://doi.org/10.31861/mediaforum.2021.9.28-49>
3. Бурдяк В., Клим Р. Особливості діяльності уряду Болгарії в процесі реалізації євроінтеграційного курсу країни. *Політикус*. 2024. Вип. 2. С.22-28
4. Бурдяк В.І., Клим Р.Д. Зовнішні та внутрішні чинники трансформації політико-управлінських інститутів Болгарії у контексті реалізації євроінтеграційного курсу. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2024. С. 179-186.
5. Бурдяк В., Федорчак Т. Політична криза в Республіці Болгарія та можливість її врегулювання. Історико-політичні проблеми сучасного світу: Збірник наукових статей. 2022. Т. 46. С.109-118.
6. Войчук А. Ю. Система стримувань і противаг у парламентарній республіці. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2024. №51. С. 219-223.
7. Вот на недоверие. Народно Събрание на Република България. URL: <https://www.parliament.bg/bg/voteofnoconfidence> (дата звернення: 22.09.2025)
8. Грушецький Б. П. Особливості європейського вектору зовнішньополітичного курсу Болгарії після вступу до ЄС (2007-2015 рр.) / Б. П. Грушецький // Європейська інтеграція в контексті світових

глобалізаційних процесів: Мат-ли наук.-практичної конф. / За ред. Іжі М. М., Кривцової В. М. – Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2016. – С. 36-40.

9. Забавська Х. Система стримувань і противаг як атрибут демократії: політологічний аналіз. Гуманітарні візії: Політичні науки. 2018. 4(1). С.27-32.

10. Ілієва С. І. Конституція республіки Болгарія 1991 р. – політико-правове обґрунтування законодавчої трансформації Болгарії та вплив на розвиток сучасного цивільного права. Наукові праці МАУП, 2012, вип. 1(32). С. 223-231.

11. Ірклієнко Андрій Ігорович Бікамералізм як форма конституційної демократії. Порівняльно-правовий аналіз: монографія. К. : Видавничий дім «Інтернаука», 2022. 392 с.

12. Клим Р. Особливості реформування політико-управлінських інститутів Болгарії після вступу до ЄС. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*. 2023. 48. С. 144-154. <https://doi.org/10.31861/mhpi2023.48.144-154>

13. Конституция на Република България: від 12.07.1991. URL: <https://www.parliament.bg/bg/const> (дата звернення: 20.09.2025)

14. Конституция на Република България: від 12.07.1991. URL: <https://www.dar.bg/bg/files/103-konstitucija-na-republika-bylgarija.pdf> (дата звернення: 20.09.2025)

15. Ломжець Ю.В. Парламентаризм як особливий соціально-політичний інститут сучасного цивілізованого суспільства. «Гілея: науковий вісник»: Збірник наукових праць.- К., 2010. Випуск 34.

16. Методологія та організація наукових досліджень у геодезії та землеустрої: навчальний посібник. Вид. 2-е, змінене та доповнене. / Ю. О. Кисельов, В. В. Поліщук, Р. М. Рудий, П. М. Боровик, О. О. Кисельова, І. О. Удовенко. – Умань: Видавець «Сочінський М. М.», 2024. – 177 с.

17. НДСВ /Национално движение Симеон Втори - Национално движение стабилност и възход/ URL:

<https://www.omda.bg/public/bulg/news/party/ndsv.htm> (дата звернення: 25.09.2025).

18. Обласна администрация Хаскова. Национален Референдум – 2016 г. URL: <https://hs.government.bg/page/1418-nacionalen-referendum-2016-g> (дата звернення: 25.09.2025).

19. Основи вітчизняного парламентаризму: підруч. для студ. вищ. навч. закл.: у 2 т. / за заг. ред. В. А. Гошовської. К: НАДУ, 2012. – Т. 1 – 408 с.

20. Остапєць Ю., Копинєць Ю. Парламентські вибори 2021 року в країнах Європейського Союзу: характеристика загальних тенденцій та національних особливостей електорального вибору. Регіональні студії. 2022. № 30. С. 82-90.

21. 47-мият Парламент в цифри: Колко закона прие и кои са първенците по задаване на въпроси? *Дебати*. 01.08.2022. URL:<https://debati.bg/47-miat-parlament-v-tsfri-kolko-zakona-prie-i-koi-sa-parventsite-po-zadavane-na-vaprosi/> (дата звернення: 22.09.2025).

22. Парламентаризм: підручник. 3-ге вид., допов. й розшир. / В. А. Гошовська та ін. Київ: КНУ імені Тараса Шевченка, 2024. 592 с.

23. Парламентарни комисии. *Народно Събрание на Република България*. URL: <https://www.parliament.bg/bg/parliamentarycommittees> (дата звернення: 22.09.2025).

24. Політичні інститути та процеси у країнах Центральної і Східної Європи наприкінці ХХ – на початку ХХІ століть: колективна монографія / за заг. ред.: Юрія Остапця і Маріана Токаря. Каф. політ. і держупр.; Ужгород. нац. ун-тет. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2023. 680 с.

25. Прокопєць Л. С. Політичний розвиток парламентаризму в Республіці Болгарія у трансформаційний період : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02. Чернівці, 2006. 205 с.

26. Романовська Л.І., Праксеологічний підхід: теоретико-методологічні аспекти. Інноваційна педагогіка. Випуск 25. Т. 2. 2020. С. 157-161.
27. Садовська О.М., Левенець А.В. Конституційний Суд Республіки Болгарія: повноваження, функції та місце у системі розподілу влади. *Наукові записки*. Серія: Право. 2020. С. 12-20.
28. Стадник, Валентина & Йохна, Віталій & Любка, Віталій. (2023). Методологія інституційного підходу в процесах формування інноваційно-орієнтованих соціально-економічних систем. *InterConf*. 35-53. 10.51582/interconf.19-20.03.2023.004.
29. Терещук М.М. Методологія дослідження інституту юридичної відповідальності в публічному праві. Філософські та методологічні проблеми права. 2017. № 2. С. 130-142
30. Устав на движение за права и свободи. URL: <https://www.dps.bg/images/zadps/dokumenti/Ustav-2024.pdf> (дата звернення: 25.09.2025).
31. Фесюк В. О. Методологія і організація наукових досліджень: навчальний посібник. Луцьк : ПП Іванюк В. П., 2022. 126 с.
32. Чмиленко, Ф.О. Посібник до вивчення дисципліни «Методологія та організація наукових досліджень» Д.: РВВ ДНУ. 2014. 48 с.
33. Чому Болгарія не може вийти з політичної кризи і як це грає на руку РФ. Аналітика Коротко. 2023. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/03/31/7158990/> (дата звернення: 19.09.2025)
34. Apostol A., Stan M. Comparative study on the analysis of digital governance in Romania and Bulgaria. *Technium Social Sciences Journal*. 2021ю 24(1). Pp. 38-53. DOI: <https://doi.org/10.47577/tssj.v24i1.4842>
35. Bankov P. Maduro's Machines Against Paper Coalitions: Party Digitalization and Narratives on Machine Voting in Bulgaria. *Swiss PoliticalScience Review*. 2025. 31. Pp. 142-161.

36. Belchev D. Bulgaria and the EU: The Role of Conditionality Before and after Accession. International Center for European Studies. 2019. URL: https://www.ie-ei.eu/Ressources/FCK/image/RECHERCHE/Theses_2019/BELCHEV_Dimitar.pdf (дата звернення: 26.09.2025).
37. Bogdanova M., Parashkevova-Velikova E. Embracing a network approach in digital transformation: Is it possible to change the strategic paradigm in Bulgaria? *Society and Economy*. 2025. 47(2). Pp. 215-234. DOI: <https://doi.org/10.1556/204.2024.00020>
38. Briefing No 6 Bulgaria and the Enlargement of the European Union. *European Parliament*. URL: https://www.europarl.europa.eu/enlargement/briefings/6a3_en.htm (дата звернення: 23.09.2025)
39. Bulgaria Country Report 2024. *BTI*. URL: <https://bti-project.org/en/reports/country-report/BGR> (дата звернення: 22.09.2025)
40. Bulgaria. European union law. URL: https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/4_bulgaria.html (дата звернення: 23.09.2025)
41. Digital connectivity in Bulgaria. *European Commission*. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/digital-connectivity-bulgaria> (дата звернення: 25.09.2025).
42. Economic crime and cooperation decision. *Council of European portal*. URL: https://www.coe.int/en/web/corruption/anti-corruption-digest-december-2018/-/asset_publisher/Cbu1YGBiQsWG/content/changes-to-the-anti-corruption-law-adopted-in-bulgaria (дата звернення: 20.09.2025)
43. Georgiev V. Delegitimisation of the Bulgarian Parliamentary System. A Local Political Crisis in Times When the World is changing its Economic Paradigm. *Perspective Politice. Special Issue*. 2023. Pp.179-184.

44. Goleva V., Mircheva V. Constitutional and financial legal aspects of the state budget in the republic of Bulgaria. *Economics & Law*. 2020. 2. Pp. 16-42. DOI: 10.37708/el.swu.v2i1.2.
45. Harrison J. Book Review: The Constitution in Congress: The Federalist Period, 1789-1801. by David P. Currie. *Constitutional Commentary*. 1998. Vols. 1 to 36.
46. Kandilarov E. Bulgaria political briefing: Splitting and Fragmentation in the Bulgarian Political Life. China-CEE-Institute. 2020. Vol. 33. No 1. URL: https://china-cee.eu/wp-content/uploads/2020/10/2020p10_Bulgaria.pdf (дата звернення: 22.09.2025)
47. Kanev, D. Parliament in Democratic Transition and Consolidation — The Bulgarian Case. In: Kraatz, S., von Steinsdorff, S. (eds) *Parlamente und Systemtransformation im postsozialistischen Europa*. VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden. 2002. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-663-01412-6_10
48. Karasimeonov G. The party system in Bulgaria 2009-2019. Friedrich-Ebert-Stiftung. 2019. P.203. Moradi, S. (2019). A Critical Legal Study of the Declaration of the Rights of Man and of the Citizen. *Beijing Law Review*. 2019. 10. Pp. 1137-1171. DOI: <https://doi.org/10.4236/blr.2019.105061>
49. Shishmanov K. Digital Transformation Peculiarities in Bulgaria. *LUMEN Proceedings*. 2020. 10. 327-334. DOI: 10.18662/lumproc/gidtp2018/36.
50. da Silva, J.P. (2024). On the Origins of the Separation of Powers: Some Historical Remarks. In: Marques, F., Pinto de Albuquerque, P. (eds) *Rule of Law in Europe*. Lisbon 2021. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-031-61265-7_13
51. Spassov S. The EU's policy towards modernizing the legislative framework on anti-corruption anti-corruption reforms in Bulgaria. *Vocational Education*. 2024. Volume 26. Pp. 158-173. DOI: 10.53656/voc2024-2-3-06.

52. Spirova M. Bulgaria: Political Developments and Data in 2021. *European Journal of Political Research Political Data Yearbook* 61. 2022. Pp. 47-70
53. Spirova M. Bulgaria: Political Developments and Data in 2023. *European Journal of Political Research Political Data Yearbook* 63. 2024. Pp. 50-64
54. TAIEX & Twinning. *European Commission*. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/funding-technical-assistance/taiox-twinning_en (дата звернення: 26.09.2025).
55. Tanchev E., Belov M. The Bulgarian Constitutional Order, Supranational Constitutionalism and European Governance. In book: *National Constitutions in European and Global Governance: Democracy, Rights, the Rule of Law*. 2019. DOI: 10.1007/978-94-6265-273-6_23.
56. Terziev V., Nichev N., Stoyanov E., Georgiev M. On some of the blank points in the application of administrative control in Bulgaria. *IJASOS-International E-journal of Advances in Social Sciences*. 2017. Pp. 893-898. DOI: 10.18769/ijasos.367266.
57. The European perspective and the regional cooperation are important for the future of South East Europe. Ministry of Foreign Affairs of Bulgaria. URL: <https://www.mfa.bg/en/news/6910> (дата звернення: 26.09.2025).
58. Zaharieva J., Gourova E. Introduction of e-voting in Bulgaria. *International Journal of Internet of Things and Web Services*. 2016, Vol.1. pp. 111-115.
59. Ковачев, П. І. Парламентські вибори в Болгарії: Тренди та динаміка участі виборців (2000–2021 рр.). Софія: Науково-дослідний інститут політичних досліджень, 2022. С. 45–47.
60. Прогноз на 2015 р. // Доповідь про розвиток людини за 1999. Програма розвитку ООН.

61. Kuran, T. 'Now out of never: the element of surprise in the East European revolution of 1989', *World Politics*, 1991, 44 (1). – P. 68-85.
62. Трайков Б. Преврат. 10 ноември 1989. София, Книгоиздателска къща «Труд», 1999. С. 146-164..
63. Ковачев, П. І. Парламентські вибори в Болгарії: Тренди та динаміка участі виборців (2000–2021 рр.). Софія: Науково-дослідний інститут політичних досліджень, 2022. С. 45–47; Дані Верховної Ради України (2010-2020 рр.).

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця 1

**Статистика участі громадян у парламентських виборах Болгарії
(2000–2021 рр.)**

Рік виборів	Кількість виборців (млн.)	Явка (%)	Кількість депутатів	Кількість партій у парламенті
2001	6.5	64.2%	240	4
2005	6.9	60.1%	240	5
2009	7.0	59.8%	240	4
2013	6.8	51.3%	240	7
2017	6.5	51.3%	240	9
2021	6.4	48.6%	240	8

Джерело: Ковачев, П. І. Парламентські вибори в Болгарії: Тренди та динаміка участі виборців (2000–2021 рр.). Софія: Науково-дослідний інститут політичних досліджень, 2022. С. 45–47.

Додаток Б

Таблиця 1

Чисельність населення слов'янських держав в 1990-2015 рр. (млн чол.)

Країни	1990 р.	1992 р.	1995 р.	1999 р.	Прогноз на 2015 р.
Беларусь	10,26	10,26	10,25	10,03	9,8
Росія	148,29	148,7	148,1	146,3	142,9
Україна	51,89	51,89	51,3	49,65	47,9
Болгарія	8,91	8,54	8,41	8,21	7,5
Польща	38,12	38,36	38,59	38,65	39,3
Словаччина	5,29	5,31	5,36	5,40	5,5
Чехія	10,36	10,32	10,33	10,29	9,9

Джерело: Прогноз на 2015 р. // Доповідь про розвиток людини за 1999. Програма розвитку ООН.

1999.

Таблиця 2

Найважливіші події в Болгарії у 1991 – 1993 рр.

1991 р. Січень	Підписання провідними урядовими партіями Угоди про мирний перехід до демократичного суспільства.
Березень	БСП вибачається перед народом за злочини соціалізму.
Липень	Ратифікація нової Конституції.
Жовтень	На других вільних виборах СДС одержує найбільше голосів.
Листопад	Меншість СДС у парламенті при підтримці РПС обирає свого представника Ф. Дімітрова на посаду міністра-голови Болгарії.
1992 р. Січень	Ж. Желєва знову обирають президентом РБ на всенародних виборах; він переміг кандидата від БСП у II турі виборів.
Жовтень	Провал уряду Ф. Дімітрова після виявленого вотуму недовіри з боку парламентарів – депутатів від РПС.
Грудень	Безпартійний Л. Беров стає міністром-головою Уряду <i>національної відповідальності</i> . Його підтримують депутати від БСП і РПС.
1993 р. Січень	З фракції СДС виключили 23 депутатів за підтримку уряду Л. Бєрова. Інші депутати СДС незабаром також вийшли з НЗ.
Травень	СДС розпочинає демонстрації проти президента Ж. Желєва, який стояв біля витоків СДС і був одним з його лідерів.
Червень	Віце-президент Б. Дімітрова йде у відставку через розбіжності у поглядах з президентом Ж. Желєвим.

Джерело: Kuran, T. 'Now out of never: the element of surprise in the East European revolution of 1989', World Politics, 1991, 44 (1). – P. 68-85.

Додаток В

Головні діючі особи листопадових подій 1989 року і члени

Політбюро та Секретаріату ЦК БКП

Тодор Христов Живков народився 7 вересня 1911 р. у селі Правець Софійського округу. Член БКМС (РМС) з 1928 р. і член БРП(к) з 1932 р. Працював у державній друкарні в Софії і навчався в середньому спеціальному училищі книгодрукування та графічного мистецтва. З 1934 по 1941 р. очолював ряд ремісничих рад і партійних організацій. У 1941–1943 рр. був секретарем Ючбунарського райкому БРП(к) Софії, а з 1943 р. – уповноваженим обласного комітету партії по керівництву партизанським рухом у Ботевському районі, заступником командира Першої повстанської оперативної зони.

Після 9 вересня 1944 р. був політичним керівником штабу Народної міліції, секретарем обласного комітету БКП, першим секретарем міського та окружного комітету Вітчизняного Фронту в Софії, головою виконкому Софійської міської народної ради. У 1945 р. його обрали кандидатом у члени, а в 1948 р. – членом ЦК БКП. У 1950 р. був обраний кандидатом у члени Політбюро і секретарем ЦК БКП, а в наступному році став членом Політбюро ЦК БКП. На VI з'їзді БКП у 1954 р. Т. Живкова обрали першим секретарем ЦК БКП, а з XII з'їзду (1981 р.) – генеральним секретарем ЦК БКП. У 1962–1971 рр. одночасно обіймав посаду голови Міністерської ради, а в 1971–1989 рр. ще й голови Державної ради НРБ.

13 грудня 1989 р. виключений з членів БКП. 18 січня 1990 р. заарештований без пред'явлення конкретного обвинувачення. Згодом тюремне ув'язнення замінили дошнім арештом, який він відбував на віллі онуки Євгенії по вул. Секвоя в Бояні (передмістя Софії). 25 лютого 1991 р. проходив як підсудний по т.зв. справі № 1 – за незаконний розподіл грошей, автомобілів та квартир. 4 вересня 1992 р. Верховний суд засудив його до 7 років арешту і виплати 7 млн левів на користь держави. 18 січня 1994 р. суд другої інстанції підтвердив вирок.

9 лютого 1996 р. Загальні збори Наказової колегії Верховного суду оголосили, що Т. Живков як державний голова не може бути засуджений ні за яку провину, крім державної зради і його виправдали по справі № 1.

Помер Т. Живков 5 серпня 1998 р. в урядовій лікарні.

Тодор Христов Живков – двічі Герой Народної Республіки Болгарія, Герой соціалістичної праці, двох орденів «Георгія Дімітрова» і ордена “13 століть Болгарії”, Герой Радянського Союзу, мав три ордени Леніна і орден Жовтневої революції. Лауреат Міжнародної Дімітровської премії за мир і соціальний прогрес у світі.

Петер Тошев Младенов народився 22 серпня 1936 р. в селі Тошевіці Відінського округу. Член ДКМС з 1949 р., а з 1964 р. – член. БКП. Закінчив Суворовське училище в Софії в 1954 р., філософський факультет Софійського університету в 1963 р. та Інститут міжнародних відносин у Москві. У 1963–1965 рр. його обирали послідовно секретарем і першим секретарем окружного комітету комсомолу у Відіні. З березня 1966 р. завідував відділом міжнародних зв'язків ЦК ДКМС, а в листопаді того ж року був обраний секретарем ЦК ДКМС. У 1969–1971 рр. був першим секретарем окружного комітету партії у Відіні, а згодом призначений міністром закордонних справ. П. Младенов був найтриваліший період міністром закордонних справ Болгарії – аж до 1989 р.

З 1974 р. був кандидатом у члени, а з 1979 р. – членом Політбюро БКП. На пленумі ЦК БКП 10 листопада 1989 р. обраний генеральним секретарем ЦК БКП, а на сесії Народних зборів – головою Державної ради НРБ.

П. Младенов очолив рух невдоволених діяльністю Т. Живкова в керівництві БКП наприкінці 80-х років. За допомогою А. Луканова в Болгарії і М. Горбачова в СРСР він підготував повалення Т. Живкова. Зміни розпочалися з відкритого листа П. Младенова від 24 жовтня 1989 р., в якому він звинувачував Т. Живкова в поглибленні кризи в Болгарії. Після відсторонення Т. Живкова 10 листопада 1989 р. П. Младенов зайняв його місце партійного лідера і глави держави (голови Державної ради).

На XIV позачерговому з'їзді БКП (січень – лютий 1990 р.) його запропонували на посаду голови/президента, про що була домовленість між політичними силами на *Національному круглому столі*. З квітня заключна сесія Дев'ятих Народних зборів НРБ обрала його головою/президентом країни.

14 червня 1990 р. між двома турами перших вільних демократичних виборів, у передвиборній студії СДС прокрутили касету з записом агресивного неформального мітингу, який відбувся 14 грудня 1989 р. на площі перед будинком Народних зборів. З касети пролунали слова П. Младенова: “Добре було б вивести танки”. 6 липня 1990 р. П. Младенов пішов у відставку на вимогу страйкуючих студентів з наметового “Містечка істини”, який страйкарі розмістили в центрі Софії. П. Младенов спочатку заперечував достовірність касети, запевняючи, що вона змонтована, але

експертиза підтвердила її достовірність. Проте, причиною відставки стала не лише ця фраза, оскільки за нею не наступили відповідні дії, а спроба П. Младенова відректися від сказаного. Відставка поклала край його політичній кар'єрі.

Георгі Іванов Атанасов народився 25 липня 1933 р. в селі Православен Пловдивського округу. Член РМС з 1947 р. та БКП – з 1956 р. Вищу освіту здобув на історичному факультеті Софійського університету “Св. Климента Охридського”. Брав активну участь у молодіжних організаціях, був членом учнівського комітету в гімназії, секретарем університетського комітету, співробітником ЦК ДКМС і першим секретарем Софійського міського комітету комсомолу. З 1965 по 1968 р. – перший секретар Центрального комітету ДКМС.

Займав відповідальні партійні і державні посади: завідувача відділами науки і освіти, діловодства, організаційного відділу ЦК БКП, першого заступника голови Державного комітету планування, заступника голови Державної ради і голови Комітету державного та народного контролю.

З 1977 р. був секретарем ЦК БКП, з 1984 р. – кандидатом у члени, а з 1986 р. – членом Політбюро ЦК БКП.

У 1986–1990 рр. був головою Міністерської ради НРБ. Нагороджений орденами “Георгія Дімітрова” і “13 століть Болгарії”. Нині на пенсії.

Добрі Марінов Джуров народився 5 січня 1916 р. в селі Врабево, Троянско. Член РМС з 1932 р. та БКП – з 1938 р. За революційну діяльність був засуджений на смерть. У 1937–1938 рр. був політичним в'язнем. З 1942 р. перебував у концентраційному таборі “Кристо поле”. Один із засновників партизанського загону “Чавдар” і командир партизанської бригади “Чавдар”.

Після звільнення Болгарії від фашизму (9 вересня 1944 р.) займав відповідальні посади в органах Міністерства внутрішніх справ і в Народній армії. Закінчив Військову академію ім. Фрунзе в Москві і Вищу академію Генерального штабу Радянської армії. У 1956 р. призначений заступником міністра, а в 1962–1990 рр. був міністром народної оборони. Має військовий чин армійського генерала.

У 1974 р. обраний кандидатом, а в 1977 р. членом Політбюро ЦК БКП.

Добрі Джуров – Герой Народної Республіки Болгарія, Герой соціалістичної праці, нагороджений трьома орденами “Георгія Дімітрова”, орденом “13 століть Болгарії”, двома орденами Леніна.

Андрей Карлов Луканов народився 26 вересня 1938 р. у Москві в сім'ї болгарських революціонерів. Член ДКМС з 1957 р., а з 1966 р. – член БКП. Закінчив Інститут міжнародних відносин у Москві. З 1963 р. працював у Міністерстві закордонних справ. З 1966 р. був завідувачим відділом

Міністерства зовнішньої торгівлі. У 1969–1972 рр. працював у постійному представництві Болгарії в ООН у Женеві. З 1972 р. – заступник міністра, а з 1973 р. – перший заступник міністра зовнішньої торгівлі. З 1976 р. – заступник голови Міністерської ради. Постійний представник НРБ в Раді економічної взаємодопомоги в Москві. З червня 1986 р. до серпня 1987 р. був першим заступником голови Міністерської ради НРБ, а згодом міністром зовнішньоекономічних зв'язків.

На XI партійному з'їзді (1976 р.) обраний кандидатом у члени, а на грудневому пленумі ЦК (1977 р.) – членом ЦК БКП. На XII і XIII партійних з'їздах обирався членом Центрального комітету. З липня 1979 р. був кандидатом у члени Політбюро ЦК БКП. 16 листопада 1989 р. став членом Політбюро і секретарем ЦК БКП. Обирався депутатом Сьомих, Восьмих і Дев'ятих Народних зборів НРБ.

8 лютого 1990 р. обраний головою Міністерської ради і перебував на цій посаді декілька місяців. У вересні того ж року був обраний міністром-головою. 29 листопада подав у відставку після страйку КТ *Подкрепа* і КНСБ. Депутат ВНЗ, 36-х і 37-х Народних зборів. 2 жовтня 1996 р. убитий перед своїм будинком. Убивці невідомі.

Віктор Васильович Шарапов народився у 1931 р. в Москві. Закінчив Московський інститут іноземних мов за спеціальністю “східнознавство”. Був редактором міжнародного відділу газети “Красная звезда” і завідувачим кореспондентським бюро газети “Правда” в Китаї. Близький співробітник Ю. Андропова з часу, коли той очолював КДБ. У 1982 р., коли Ю. Андропова обрали генеральним секретарем ЦК КПРС, В. Шарапов став його помічником. На цій посаді він залишився і при К. Черненко, і при М. Горбачові. У березні 1988 р. призначений послом СРСР у Болгарію. Швидко здобув прізвисько *Губернатор* через зневажливе ставлення до оточуючих. Стверджують, що він був одним із головних організаторів перевороту 10 листопада 1989 р. у Болгарії. Покинув Болгарію у 1992 р. Нині приватний підприємець.

Гріша Станчев Філіпов народився 13 липня 1919 р. у м. Кадієвка, на Україні, в сім'ї болгарських емігрантів. У 1936 р. повернувся до Болгарії. Член РМС з 1936 р. та БКП – з 1940 р. Брав активну участь у антифашистському русі. У 1938 р. розпочав навчання на фізико-математичному факультеті Софійського університету, але в 1942 р. був заарештований за комуністичну діяльність і засуджений до 12 років тюремного ув'язнення, а в 1943 р. – до 15 років. Вищу освіту здобув у 1951 р. у Москві.

У 1962 р. став заступником-головою, а згодом першим заступником-головою Державного комітету планування з рангом міністра. У 1981–1986 рр. був головою Міністерської ради. З 1971 р. секретар ЦК БКП, а з 1974 р. член Політбюро ЦК БКП. Голова комісії з господарських і соціальних питань у Політбюро і Секретаріаті ЦК БКП. Герой соціалістичної праці, нагороджений орденом “13 століть Болгарії”.

Йордан Ніколов Йотов народився 2 жовтня 1920 р. у селі Липниця Софійського округу. Член РМС з 1937 р. та БКП – з 1944 р. За революційну діяльність його виключили з гімназії, заарештували та інтернували. З квітня 1944 р. був партизаном загону “Чавдар”, політкомісаром загону і батальйону. Закінчив юридичний факультет Софійського університету, працював асистентом кафедри марксизму-ленінізму, а після завершення аспірантури в Московському університеті – науковим співробітником, заступником директора Інституту історії БКП. Професор, доктор історичних наук, член-кореспондент БАН.

У 1977–1987 рр. займав посаду головного редактора газети “Работническо дело”. У 1984 р. обраний членом Політбюро, а в 1986 р. секретарем ЦК БКП. Голова комісії з духовних та ідеологічних питань у Політбюро і Секретаріаті ЦК БКП. Нагороджений орденами “Георгія Дімітрова” і “13 століть Болгарії”. Нині – пенсіонер.

Мілко Калєв Балєв народився 14 серпня 1920 р. в м. Троян. Член РМС з 1936 р. та БКП – з 1942 р. Активний учасник нелегальної революційної діяльності РМС. У 1943 р. засуджений на смерть і до 1944 р. був політичним в’язнем.

Після революційної діяльності в РМС, ДСНМ і в ЦК БКП, у 1954–1986 рр. займав посаду начальника кабінету генерального секретаря ЦК БКП. У 1979 р. обраний секретарем Центрального комітету, а в 1982 р. і членом Політбюро. Голова Комісії з зовнішньополітичних питань Координаційної ради із закордонної пропаганди при ЦК БКП.

Герой соціалістичної праці, нагороджений орденами «Георгія Дімітрова» і «13 століть Болгарії». Нині – пенсіонер.

Дімітр Іванов Стоянов народився 7 листопада 1928 р. в м. Стражиця Великотирновського округу. Член РМС з 1942 р. та БКП – з 1953 р. Допомігав Горнооряховському партизанському загону. За освітою – історик.

Упродовж багатьох років був комсомольським діячем у Горній Оряховиці, Велико Тирново та апарату ЦК ДКМС, а в 1959–1961 рр. секретарем ЦК комсомолу.

З 1961 р. – на партійній роботі як секретар і перший секретар окружного комітету БКП у Велико Тирново. У 1973 р. призначений міністром внутрішніх справ, має чин генерал-полковника. Напередодні листопадового пленуму 1989 р. став членом Політбюро ЦК БКП і відповідальним за роботу Секретаріату ЦК БКП. Д. Стоянова за його рангом визначали другим номером у партійній ієрархії після Т. Живкова.

Нагороджений двома орденами “Георгія Дімітрова” і орденом “13 століть Болгарії”. Нині – пенсіонер.

Пенчо Пенєв Кубадінскі народився 27 липня 1918 р. в селі Лозніца Разградського округу. Член РМС з 1934 р. та БКП – з 1939 р. Активний учасник молодіжного революційного руху. У 1942 р. став партизаном, командиром загону, заступником політкомісара Дев’ятої повстанської оперативної зони. Був засуджений на смерть.

Після 9 вересня 1944 р. був діячем РМС у Варні і ЦК РМС. У 1946–1948 рр. – командир Національної молодіжної бригади “Георгій Дімітров”. Закінчив Вищу партійну школу при ЦК БКП. Був першим секретарем окружного комітету БКП в Русе, а в 1958–1962 рр. секретарем ЦК БКП. З 1962 до 1974 р. – заступник голови Міністерської ради, а з 1974 р. – голова Національної ради Вітчизняного Фронту. У 1962 р. став кандидатом у члени, а на Дев’ятому з’їзді обраний членом Політбюро ЦК БКП.

Кубадінскі – Герой соціалістичної праці, нагороджений чотирма орденами “Георгія Дімітрова” та орденом “13 століть Болгарії”. Помер.

Іван Дімітров Панєв народився 15 грудня 1933 р. в Пловдиві. Член РМС з 1947 р. та БКП – з 1957 р. За освітою – економіст. Громадську діяльність розпочав у Пловдиві як комсомольський активіст, був обраний першим секретарем міськкому ДКМС. З 1968 до 1971 р. – перший секретар ЦК ДКМС і голова Комітету молоді та спорту Міністерської ради. У 1971 – 1977 рр. – голова Виконавчого комітету Софійської народної ради, а з 1977 р. – перший секретар окружного комітету БКП у Пловдиві. У 1987 р. обраний першим секретарем міськкому БКП у Софії. Член Політбюро ЦК БКП з 1987 р.

Нагороджений двома орденами “Георгія Дімітрова” і орденом “13 століть Болгарії”. Помер.

Георгі Йорданов Момчев народився 29 травня 1934 р. в с. Твирдіца Сливенського округу. Член ДКМС з 1948 р. та БКП – з 1956 р. Юрист.

Розпочав трудову діяльність як прокурор у Сливені. Згодом став секретарем міського комітету ДКМС, секретарем міського комітету БКП, першим секретарем міського комітету партії в Софії. У 1979 р. обраний

заступником голови Міністерської ради, а з 1982 р. голова Комітету з культури. У 1972 р. його обрали членом Секретаріату ЦК, а з 1979 р. – кандидатом у члени Політбюро ЦК БКП.

Нагороджений двома орденами “Георгія Дімітрова” і орденом “13 століть Болгарії”. Нині – пенсіонер.

Петко Петков Данчев народився 27 вересня 1949 р. в селі Правец Софійського округу. За освітою – інженер. Розпочав трудову діяльність як начальник цеху на фабриці “Народна республіка”, згодом став генеральний директором господарсько-технічного інституту в Ботевграді і головою промислового об’єднання “Біотехніка”.

З 1988 р. – кандидат у члени Політбюро ЦК БКП, а з червня 1989 р. – заступник голови Міністерської ради. Нині – бізнесмен.

Петер Георгієв Дюлгеров народився 3 липня 1929 р. в с. Беліца, Благоевградського округу. Член РМС з 1944 р. та БКП – з 1949 р. За освітою – юрист. Як молодіжний діяч був секретарем БМС в Беліці, головою комітету ДКМС у Разлозі, решим секретарем окружного комітету ДКМС у Благоевграді, секретарем ЦК ДКМС. Закінчив Вищу партійну школу в Москві.

У 1971–1976 рр. – перший секретар окружного комітету БКП в Благоевграді. Був головним редактором газети “Работническо дело”. З 1981 р. – голова Центральної ради Болгарських профспілок. У 1979–1981 рр. був секретарем ЦК БКП, а з 1981 р. кандидат у члени Політбюро ЦК БКП.

Нагороджений двома орденами “Георгія Дімітрова” і орденом “13 століть Болгарії”. Пенсіонер.

Стоян Костов Овчаров народився 15 листопада 1942 р. у Пловдиві. За освітою – інженер. Працював у Міністерстві транспорту, Міністерській раді, Центральному комітеті БКП. Був заступником голови Державного комітету з науки і технічного прогресу, секретарем партійно-державної комісії з науково-технічної політики. У 1987 р. призначений головою Комітету планування. З 1988 р. був кандидатом у члени Політбюро ЦК БКП.

Після 10 листопада 1989 р. відбував тюремне ув’язнення за неправомірне утримання коштів на стипендії за кордоном. Нині займається бізнесом.

Грігор Георгієв Стойчков народився 2 лютого 1926 р. в селі Горна Маліна Софійського округу. Член РМС з 1940 р. та БКП – з 1946 р. Один з підпільників, що переховували друкарню “Работническо дело”. Був в’язнем концтабору в “Кресто поле”.

Після 9 вересня 1944 р. працював у РМС і БКП. У 1961 – 1969 рр. – перший секретар окружного комітету БКП в Софії. Закінчив Вищу партійну

школу при ЦК КПРС у Москві. Займав відповідальні державні посади – був міністром транспорту, будівництва й архітектури, сільського господарства і харчової промисловості тощо. У 1986 р. обраний заступником голови Міністерської ради. Кандидат у члени Політбюро ЦК БКП з 1984 р.

На початку 90-х років був засуджений і відбував тюремне ув'язнення по справі “Чорнобиль”. Грігор Стойчков – Герой соціалістичної праці, має два ордени “Георгія Дімітрова” і орден “13 століть Болгарії”. Пенсіонер.

Васіл Цанов Васілев народився 30 березня 1922 р. в селі Трудовец Софійського округу. Член РМС з 1939 р. та БКП – з 1946 р. Учасник антифашистської боротьби, був політичним в'язнем. Навчався у Вищому сільськогосподарському інституті в Софії, згодом працював агрономом, викладачем сільськогосподарського технікуму, головою ТКЗГ, генеральним директором промислового об'єднання “Сортове насіння”. З 1976 р. до 1979 р. був першим заступником міністра сільського господарства і харчової промисловості у ранзі міністра, а з 1979 р. був обраний головою Центральної ради НАПС. З 1981 р. – секретар ЦК БКП. Герой соціалістичної праці, нагороджений орденом “Георгія Дімітрова” і орденом “13 століть Болгарії”. Пенсіонер.

Дімітр Яков Станішев народився 11 травня 1924 р. в с. Щука, Струмско. Член РМС з 1940 р. та БКП – з 1949 р. За революційну діяльність виключений з гімназії, заарештований та інтернований. З березня 1944 р. був партизаном загону “Чавдар”. Закінчив історичний факультет Софійського університету та аспірантуру з основ марксизму-ленінізму в Москві. З 1955 р. завідував кафедрою міжнародного комуністичного руху у Вищій партійній школі, був доцентом в Академії суспільних наук при ЦК БКП. Згодом його направили на дипломатичну службу – уповноваженим міністром посольства Болгарії у Москві і представником ЦК БКП в журналі “Проблеми мира и социализма” в Празі. Він завідував відділом зовнішньої політики і міжнародних зв'язків у ЦК БКП, а з 1977 р. став секретарем ЦК БКП. Герой соціалістичної праці, нагороджений орденом “13 століть Болгарії”. Пенсіонер.

Еміл Йорданов Христов народився 16 червня 1924 р. в м. Враца. Член РМС з 1940 р. та БКП – з 1946 р. За революційну діяльність був заарештований і ув'язнений. Закінчив юридичний факультет Софійського університету, викладав у Вищій партійній школі, захистив кандидатську дисертацію в Академії суспільних наук при ЦК КПРС у Москві.

У 1965–1971 рр. був на відповідальній роботі в Міністерській раді і в Центральному комітеті БКП, згодом – головою Ради по управлінню суспільними відносинами при Державній раді. В 1984 р. обраний секретарем

ЦК БКП. Герой соціалістичної праці, нагороджений орденом “13 століть Болгарії”. Пенсіонер.

Кіріл Дімітров Зарєв народився 6 березня 1926 р. в селі Мало Село Кюстендільського округу. Член РМС з 1941 р. та БКП – з 1947 р. За освітою – економіст. Працював у Центральному статистичному управлінні, у Державному комітеті планування, головою Болгарського народного банку, міністром праці і соціального забезпечення. З 1975 до 1982 р. був заступником голови Міністерської ради і головою Державного комітету планування. З 1982 р. – секретар ЦК БКП. Герой соціалістичної праці, нагороджений орденом “13 століть Болгарії”. Пенсіонер.

Начо Петров Папазов народився 25 березня 1921 р. в с. Граматіково, Бургаського округу. Член РМС з 1935 р. та БКП – з 1941 р. За освітою – юрист. До 9 вересня 1944 р. був активним підпільником у РМС. Після цього був членом ЦК РМС, першим секретарем міськкому партії в Софії, завідував відділом діловодства ЦК БКП, був міністром народної освіти і культури, головою Державного комітету науки та технічного прогресу. У 1967–1971 рр. був послом у Японії. У 1962–1966 рр. обраний секретарем, а в 1977–1981 рр. – членом Секретаріату ЦК БКП. З 1977 р. – голова Загальнонародного комітету болгаро-радянської дружби. На XIII з’їзді БКП був обраний головою Центральної контрольно-ревізійної комісії партії. Герой соціалістичної праці, нагороджений орденом “13 століть Болгарії”. Помер.

Джерело: Трайков Б. Преврат. 10 ноември 1989. София, Книгоиздателска къща «Труд», 1999. С. 146-164..

Додаток Г

Таблиця 1: Порівняння складу парламентів Болгарії та України (2010-2020 рр.)

Параметр	Болгарія	Україна
Тип парламенту	Однопалатний (Народні збори)	Двопалатний (Верховна Рада України)
Кількість депутатів	240	450
Період діяльності депутатів	4 роки	5 років
Механізм формування уряду	Уряд формується парламентом	Уряд формується президентом з подальшою підтримкою парламенту
Політичні партії в парламенті	4-9 партій (варіюється в залежності від виборів)	6-10 партій (варіюється в залежності від виборів)

Джерело: Ковачев, П. І. Парламентські вибори в Болгарії: Тренди та динаміка участі виборців (2000–2021 рр.). Софія: Науково-дослідний інститут політичних досліджень, 2022. С. 45–47; Дані